

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Aspekt eutanazie ve filosoficko-historickém
kontextu**

Helena Grollová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Aspekt eutanazie ve filosoficko-historickém
kontextu**

Helena Grollová

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Chtěla bych na tomto místě poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, jímž byl pan Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D., za podporu, trpělivost a velmi cenné připomínky a podněty ke zvolenému tématu.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	HISTORICKÝ VÝVOJ POJMU EUTANAZIE	3
2.1	Antika a středověk.....	3
2.2	Renesance a novověk	5
2.3	19. a počátek 20. století.....	6
2.4	20. století po 2. světové válce	7
2.5	Souhrn významů pojmu eutanazie.....	8
3	UMÍRÁNÍ A SMRT.....	9
3.1	Postoje k umírání a smrti v minulosti.....	9
3.2	Tabuizace smrti v dnešní společnosti	11
4	HISTORIE EUTANAZIE	14
4.1	Antika.....	15
4.1.1	Platón	15
4.1.2	Aristotelés	17
4.1.3	Seneca	19
4.2	Středověk	20
4.2.1	Augustinus Aurelius	21
4.2.2	Tomáš Akvinský	23
4.3	Renesance a novověk	25
4.3.1	Thomas More.....	26
4.3.2	Francis Bacon	27
4.3.3	David Hume.....	29
4.3.4	Immanuel Kant.....	30
4.3.5	Arthur Schopenhauer.....	32
4.3.6	Charles Darwin a eugenika	35
5	EUTANAZIE A SOUČASNOST	39
5.1	Východiska dnešního stavu	39
5.2	Paliativní péče a hospice	41

5.2.1	Historie paliativní a hospicové péče.....	41
5.2.2	Definice paliativní péče.....	43
5.2.3	Obecná a specializovaná paliativní péče.....	44
5.2.4	Problematika paliativní péče v České republice.....	45
5.2.4.1	Vyhodnocení problematiky paliativní péče v ČR.....	46
6	ZÁVĚR.....	48
7	SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH SPISŮ ANTICKÝCH A STŘEDOVĚKÝCH AUTORŮ.....	51
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	52
9	RESUMÉ.....	56
10	PŘÍLOHY	57

1 ÚVOD

Téma eutanazie, jemuž se věnuje předkládaná bakalářská práce, je často diskutované, složité a frekventované. Je to též téma vysoce emotivní, týkající se základních existenciálních otázek spojených se smyslem lidského bytí, se životem a smrtí, s autonomií a důstojností člověka, ale také s možnostmi dnešní moderní medicíny, a tím s nově nastolenými etickými otázkami.

Eutanazie je předmětem zkoumání řady prací, které se jí snaží přiblížit z pohledu různých oborů – práva, medicíny, sociologie, psychologie, teologie a mnoha dalších. Je tedy zřejmé, že existují různé vědecké přístupy a metody k uchopení dané problematiky. Přesto lze nalézt aspekt, který zůstává poněkud opomíjen a bývá zmiňován jen okrajově. Tím je historie eutanazie.

Literatura¹ zabývající se problematikou eutanazie převážně z pohledu lékařské etiky toto hledisko obvykle stručně zmiňuje, ale blíže již názory jednotlivých filosofů nerozvádí. Stejně tak bakalářské a diplomové práce čerpající z této literatury nepřinášejí bližší analýzu interpretovaných myšlenek, neboť se zabývají jinou stránkou daného tématu. Názory jednotlivých filosofů jsou přejímány bez širších souvislostí, bez zasazení do kontextu doby, ve které byly vysloveny, a zpravidla neobsahují odkazy na prameny. Ve většině případů se dokonce problematiky eutanazie v jejím dnešním pojetí, kdy ji a priori chápeme jako akt lékaře, který ukončí život nemocného a trpícího člověka na jeho aktivní a opakovanou žádost, vůbec netýkají, což ale není explicitně uvedeno. U některých myslitelů, především u Aristotela a Arthura Schopenhauera, se jejich výklad různí a jsou řazeni zároveň mezi zastánce i odpůrce eutanazie. Tato kapitola si zaslouží bližší pozornost i proto, že uváděné názory jsou používány jako podpůrné argumenty v diskuzích vedených zastánci či odpůrci legalizace eutanazie, což je zavádějící a účelové právě z výše zmíněných důvodů.

Hlavním cílem bakalářské práce je přiblížením a analýzou myšlenek jednotlivých vybraných filosofů od antiky až po 19. století prokázat, že je takto nelze akceptovat, neboť se eutanazie v jejím dnešním pojetí ve většině případů skutečně netýkají. Jde o to ilustrovat, že eutanazie byla konceptem „dobré smrti“, což je původní význam tohoto nejednoznačného řeckého slova, a má v dějinách též svůj vývoj. Eutanazie byla a je pojmem skrývajícím v sobě mnoho obsahově odlišných významů,

¹ Touto literaturou je např. „Thanatologie“ Heleny Haškovcové, „Vybrané kapitoly z lékařské etiky“ a „Eutanazie nebo paliativní péče?“ Marty Munzarové, „Žít až do konce“ Güntera Vírta, „Eutanazie – ano či ne?“ Briana Pollarda, „Bioetika, biotechnologie a biomedicína“ Josefa Petra Ondoka aj.

z nichž některé byly již téměř zapomenuty a budou též přiblíženy. Předpokládám, že bude prokázáno, jak velký vliv na vývoj myšlení v této oblasti měl přístup k člověku a jeho role ve společnosti v různých historických obdobích. Zcela jistě pak měl na změnu pohledu na hodnotu lidského života vliv rychlý rozvoj vědeckého poznání a potlačení významu náboženství, zejména pak od 19. století. V předkládané práci bude termín eutanazie používán v jeho rozmanitých podobách.

Práce je rozčleněna do čtyř kapitol, z nichž první nás stručně seznámí s původním významem pojmu eutanazie a s jeho proměnami v čase. Pro lepší orientaci zde nalezneme souhrn toho, co vše bylo za „dobrou smrt“ v historii považováno.

Druhá kapitola poskytne pohled na vývoj přístupů ke smrti a umírání v historii. Její součástí je pojednání o tabuizaci smrti v dnešní společnosti a o důsledcích, které z tohoto postoje plynou.

Navazující třetí, nejrozsáhlejší a hlavní část práce se věnuje historickému vývoji názorů na eutanazii a provede nás časem, počínaje myšlenkami antických filosofů a konče 19. stoletím. V této filosoficko-historické sondě názorů vlivných myslitelů by měl být patrný vliv doby, ve které žili, a také to, jak často ovlivňovali myšlení svých následovníků. Pro lepší představu o jejich názorech jsou zde použity přímé citace z původních děl, které souvisí s jejich pojetím konceptu „dobré smrti“, a zároveň je provedena jejich analýza. V této části je použita převážně pramenná literatura.

Čtvrtá, závěrečná kapitola je zaměřena na současná východiska a pojetí eutanazie. Pozornost je zde věnována možné alternativě, kterou je paliativní a hospicová péče s důrazem na situaci v České republice.

Součástí práce jsou přílohy, především pak příloha č. 1, která vysvětluje dnešní používané varianty pojmu eutanazie, neboť v diskuzích bývají navzájem zaměňovány či směřovány, což často vede k nedorozuměním.

Bakalářská práce je zpracována na základě odborné literatury metodou kompilačně-deskriptivní, dále je provedena analýza názorů jednotlivých autorů a v případě více rozdílných názorů též jejich komparace.

2 HISTORICKÝ VÝVOJ POJMU EUTANAZIE

Pro vedení racionální odborné i celospolečenské diskuse o eutanazii je nezbytné ujasnění tohoto nejednoznačného pojmu, jelikož neznalost základní faktografie je příčinou mnoha nedorozumění. K tomu je zapotřebí vysvětlení jeho původního významu, jeho proměn v čase a přehled jeho dnešních variant (viz příloha č. 1). V následujícím přehledu bude přiblíženo, co bylo eutanazií v historii myšleno, neboť tento termín souhrnně označuje celou řadu zcela odlišných situací. Dnešní diskuze nejsou ničím novým, ale díky možnostem současné vědy nabývají jiných rozměrů.²

Pro elementární rozlišení je možné použít rozdělení na dvě základní situace. První z nich je tradiční pojetí pojmu eutanazie pocházející z řeckého slova „euthanasia“³ a v překladu znamená „dobrou smrt“ („eu“ = dobrý a „thanatos“ = smrt). Vzhledem k tomu, že předpona „eu“ je polysémantická, lze eutanazii vnímat i jako „krásnou“, „lehkou“ či „šťastnou“ smrt, v přeneseném významu pak i jako smrt „nenásilnou“. Druhé, současné pojetí, vnímá eutanazii nejčastěji jako usmrcení pacienta lékařem na jeho výslovnou a opakovanou žádost. Z etymologického hlediska tak eutanazie není primárně tímto činem, ale souvisí s konceptem „dobré smrti“.⁴

Všichni jsme smrtelní a všichni si přejeme zemřít „dobrou smrtí“. V tom panuje bezesporu shoda. Shoda přestává panovat v okamžiku, kdy se snažíme definovat, v čem „dobrá smrt“ spočívá a jak by měla být zajištěna. Zde jsme ovlivněni mnoha faktory, neboť existuje mnoho hodnotových preferencí a systémů. Problematika je hluboce emocionální, existenciální a eticky kontroverzní.⁵

2.1 Antika a středověk

V období antiky představa o tom, jaká smrt je dobrá, vždy nějakým způsobem korespondovala s tím, co bylo pokládáno za dobrý život, „eu-zein“.⁶ Eutanazie jako „dobrá smrt“ byla tehdy chápána v několika výrazně odlišných významech.

Jedním z nich bylo nedobrovolné usmrcení nežádoucích. Lidé, kteří neměli naději na uzdravení, měli být ponecháni svému osudu nebo zabiti, což se týkalo i dětí.

² KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 223, 234.

³ Tento pojem je doložen od 5. století př. n. l.

⁴ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 224.

⁵ Tamt., s. 233-234.

⁶ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 4.

Jednalo se o nedobrovolné usmrcení, které bylo dobrem pro obec, ne nutně dobrem pro jednotlivce. V dnešní terminologii bychom mohli pro tuto formu použít termín „sociální eutanazie“.⁷

Dalším, odlišným významem, byla smrt dobrovolná, která za určitých okolností byla morálně ospravedlnitelná a žádoucí. Těmito okolnostmi mohlo být nesnesitelné utrpení ve smyslu bolesti fyzické, ale i psychické. Pokud jako východisko byla zvolena sebevražda, jež pocházela z vnitřního rozhodnutí, bez vnějšího nátlaku, byla považována za důstojnou, statečnou a vznešenou.⁸

Třetím významem bylo pokojné, rychlé a bezbolestné umírání, takové, které by si přál každý.⁹ „Dobrou smrtí“ byla též ta, jež byla spojena s duševní vyrovnaností a důstojností, se kterou moudrý člověk přijímal svůj osud. Stejně tak byla za dobrou považována i čestná a hrdinská smrt na bitevním poli.¹⁰

Ve středověku se pojem eutanazie nepoužívá, protože smrt je vnímána jako odplata za hřích, a proto nemůže být dobrá. Právě k tomuto předělu, k okamžiku smrti, která je vyvrcholením lidského života, vše směřuje, neboť smrt je jakousi branou k posmrtnému životu, který je hlavním cílem života pozemského. Způsob smrti ve smyslu zda je lehká, nebo provázená utrpením není v křesťanství důležitý.¹¹ Problematika eutanazie tak, jak je vnímána dnes, se tedy ve středověku neřeší, ale pozornost je věnována zabití člověka i sebevraždě. V případě zabití je patrná diferenciací a za určitých okolností, jak bude patrné dále z názorů Augustina Aurelia a Tomáše Akvinského, je zabití morálně přípustné.¹² Sebevražda je však odsuzována po celý středověk a je považována za smrtelný hřích.¹³

⁷ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 225-226.

⁸ Tamt., s. 226.

⁹ Tamt., s. 226.

¹⁰ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 4.

¹¹ Tamt., s. 5-6.

¹² Příkladem může být například trest smrti za spáchaný zločin, či spravedlivá válka.

¹³ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 226.

2.2 Renesance a novověk

Výrazný vliv na vývoj názorů na eutanazii měla změna pohledu na sebevraždu, kdy se pozornost při hodnocení tohoto činu obrací ke konkrétní situaci sebevraha. Od 16. století, i přes stále dominující názor církve, že sebevražda je morálně nepřijatelná, se objevují názory opačné, obhajující ji v případě vážné nemoci. Tuto myšlenku zastává například Michel de Montaigne. Podle něj je člověku Bohem povoleno vzít si život, pokud by podmínky, za kterých by dále žil, byly horší než smrt. Jeho názor koresponduje s jedním z konceptů „dobré smrti“ v antice. Dalším myslitelem, který nastiňuje myšlenku eutanazie, je Thomas More. V jeho pojetí se eutanazie stává možností pro nevléčitelně nemocné a trpící, kteří se mohou svobodně rozhodnout, zda žít chtějí, či nikoliv. Prvním, kdo termín eutanazie v novověku ve svém díle použil, byl Francis Bacon, jehož nové pojetí vědy se sekundárně dotýká i medicíny, která má s pomocí moderních prostředků usnadnit příchod pokojné a snadné, tedy „dobré smrti“.¹⁴ Na rozdíl od dřívějšího pojetí středověkého vnímání smrti se v novověku objevuje myšlenka, že „dobrá smrt“ je především ta, která utrpení nepřináší, neboť utrpení nemá žádný smysl a v lidském životě by se nemělo vyskytovat.¹⁵

Dalším významným mezníkem je osvícenství, které zdůrazňuje autonomii člověka.¹⁶ Je kritikou náboženských dogmat, klade důraz na svobodu a racionalitu jednotlivce, na jeho individualitu. Zde se stala významným příspěvkem k tomuto tématu esej Davida Huma „On Suicide“, který právo na sebevraždu v případě utrpení jednoznačně obhajuje. Hume souhlasí s antickou tradicí, podle níž je utrpení, jež je zátěží pro společnost i pro jednotlivce, důvodem k ukončení života. V tomto případě se tak jedná o chvályhodný čin, nikoliv o hřích. Zcela opačný názor zastává Immanuel Kant, který je kritikem sebevraždy. Jeho negativní postoj vychází z kategorického imperativu. Sebevražda se nemůže stát principem všeobecného zákonodárství a je též v rozporu se zákonem přirozeným.¹⁷

¹⁴ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 228.

¹⁵ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 7.

¹⁶ Tamt. s. 7.

¹⁷ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 228-229.

2.3 19. a počátek 20. století

Zásadním předělem mezi novověkem a novodobou historií eutanazie se v 19. století stala evoluční vývojová teorie Charlese Darwina, která byla impulsem pro vznik sociobiologie, sociálního darwinismu a eugeniky a klíčovým konceptem pro přírodní, společenské a humanitní vědy.¹⁸ Byla jednou z hlavních příčin změny vnímání hodnoty lidského života, který byl dříve chápán jako posvátný a nedotknutelný. Darwinismus se tak stal jakousi křížovatkou lidské historie a příčinou diskuzí o tom, či život stojí za žití a či ne. Člověk již není bytostí, která byla stvořena Bohem a z pohledu evoluční teorie není lidský život ničím víc, než jakákoliv jiná forma života.¹⁹ Podle ní „člověk náleží do téhož řádu jako čtyřruční savci, tedy do řádu primátů“.²⁰ Objevila se otázka, jak se vyvíjející společnost vyrovná s problematikou nemocných, postižených a slabých jedinců. Hodnota evoluce se stala nadřazenou nad hodnotou jedince a jeho individuálního života, který ztratil důležitost. Darwinismus ve své redukcionistické podobě tak na počátku 20. století přispěl k eutanazii ve formě sociální a genetické eugeniky, jež se stala prostředkem k usmrcení nežádoucích, především postižených lidí. V době nacismu se pak stala prostředkem pro „očistění rasy“.²¹

Došlo tak ke změně v chápání významu pojmu eutanazie. Společnost začala eutanazii interpretovat jako milosrdné zabití nebo asistovanou sebevraždu za pomoci lékaře a ti z nich, kteří ji již dříve potají praktikovali podáváním zvýšených dávek léčiv určených k potlačení bolesti, mohli díky tomu, že došlo k veřejným diskuzím na toto téma a ke změně společenského klimatu, tuto skutečnost otevřeně přiznat.²²

Velmi důležitým teoretickým příspěvkem k tomuto pojetí „dobré smrti“ tak, jak ji primárně chápeme dnes, se stala esej Samuela D. Williamse „Euthanasia“ publikovaná v Londýně v roce 1873.²³ Williams nebyl lékařem, což dokazuje, že tato otázka přestala být jen doménou medicíny, ale stala se celospolečenskou diskuzí

¹⁸ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 229-230.

¹⁹ DOWBIGGIN, Ian. *A Concise History of Euthanasia: Live, Death, God, and Medicine*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007, s. 52-53.

²⁰ DARWIN, Charles. *O původu člověka*. Vydání 2. Praha: Academia, 2006, s. 174.

²¹ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 230-231.

²² DOWBIGGIN, Ian. *A Concise History of Euthanasia, Live: Death, God, and Medicine*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2007, s. 49.

²³ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 231.

o hodnotě lidského života.²⁴ Williams zde zastává a obhajuje názor, že vždy, když je nemoc nevyлéčitelná a působí utrpení, mělo by být povinností lékaře, pokud si to sám pacient přeje, použít chloroform či jiné anestetikum, které může chloroform nahradit, a tím pacienta zbavit vědomí. Poté má trpícího rychle a bezbolestně usmrtit. Přijatá bezpečnostní opatření pak musí být taková, aby se předešlo možnosti zpochybnění provedeného zákroku a možnosti jeho zneužití.²⁵

Dalším dílem týkajícím se eutanazie byla kniha Adolfa Jorsta „Právo zemřít“, která byla vydána v roce 1885 v Německu. Zde se jednalo o návrh určitých forem milosrdného usmrcení postižených jedinců, ale ve své době se jí větší pozornosti nedostalo. To ale nebylo osudem dalšího díla vydaného v roce 1920 pod názvem „Poskytnutí souhlasu ke zničení života, který žití není hoden“ od právníka Karla Bindinga a lékaře Alfreda Hocha. Tato kniha se stala východiskem pro fašistické ideology, kteří cíleně, pod záminkou „života nehodného žití“, spustili zrudný vyhlazovací program nazvaný T4.²⁶

2.4 20. století po 2. světové válce

Během 2. světové války a po ní došlo k vyvinutí velkého množství léků a medicínských technik, které umožnily prodlužování života. U mnoha lékařů tak vznikl pocit, že je nutné lidský život prodlužovat za každou cenu, s použitím všech dostupných metod, čímž ale často docházelo a dochází k prodlužování utrpení. Tedy k tomu, co bylo v minulosti považováno za nepřijatelné. I to je jedním z důvodů, proč se řeší otázka eutanazie jako milosrdné smrti, která je, dle tohoto mínění, tím posledním milosrdenstvím, jež je možné pro trpícího člověka vykonat. Tato milosrdná smrt na žádost pacienta je novým modelem „dobré smrti“, který tak ve 20. století vznikl. Argumentů pro podporu tohoto konceptu najdeme mnoho: autonomie člověka, možnost volby a kontroly konce života, zachování důstojnosti aj.²⁷ Sice se dožíváme vyššího věku, ale logicky zde vyvstává otázka, zda je přidanými léty skutečně přidáno i života. Způsob, jakým se dnes umírá, je v drtivé většině případů považován

²⁴ DOWBIGGIN, Ian. *A Concise History of Euthanasia: Live, Death, God, and Medicine*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2007, s. 50.

²⁵ Euthanasia. In: En.wikisource.org [online]. 3. 5. 1873 [cit. 2012-03-06]. Dostupné z: http://en.wikisource.org/wiki/Popular_Science_Monthly/Volume_3/May_1873/Euthanasia.

²⁶ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 124.

²⁷ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 231.

za nehumánní a dnešním cílem je snaha tento trend zvrátit, čímž se v novém pojetí ozývá pradávna otázka „dobré smrti“ – eutanazie.²⁸

Význam slova eutanazie se, jak je patrné, v současnosti oproti jeho původnímu antickému pojetí velmi zúžil. Eutanazií není chápána přirozená smrt nebo dobrovolné ukončení života.

2.5 Souhrn významů pojmu eutanazie

Na základě rozboru různých konceptů „dobré smrti“ v dějinách je možné pojem eutanazie shrnout do následujícího stručného přehledu:

- Původní význam slova – snadná, pokojná, přirozená smrt.
- Dobrovolné ukončení života v situaci, kdy smrt se zdá být menším zlem než život.
- Lékařské provázení umírajícího ve smyslu tišení bolesti a lidské podpory.
- Nedobrovolné ukončení života nežádoucích lidí pro dobro společnosti nebo na genetickém či rasovém základě.
- Podání sedativ, která mohou vést ke zkrácení života, bez přímého usmrcení.
- Lékařsky asistované suicidium.
- Ukončení neúčinné léčby prodlužující život terminálně nemocného.
- Bezbolestné ukončení života trpícího terminálně nemocného pacienta na jeho vlastní žádost lékařem.
- Bezbolestné ukončení života trpícího terminálně nemocného pacienta bez jeho žádosti lékařem.
- Bezbolestné ukončení života člověka, který není terminálně nemocný, lékařem.
- Bezbolestné ukončení života trpícího terminálně nemocného pacienta, který nemůže dát souhlas, lékařem.²⁹

²⁸ VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 17.

²⁹ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 232-233.

3 UMÍRÁNÍ A SMRT

Vědomí smrti a smrtelnosti je počátkem mnoha otázek, na které jsou po celá staletí hledány odpovědi. Proč vůbec umíráme? Končí smrtí opravdu úplně vše? Má náš konečný život vůbec nějaký smysl?³⁰ Každý jedinec a každá společnost řeší otázky s tímto jevem spojené. Smrt nás provází celým životem, je stále přítomna, i když si její existenci nechceme připustit. Během tisíciletí byly vytvořeny rozmanité rituály a obřady, které umožňovaly se s touto znepokojující otázkou alespoň částečně vyrovnat. Právě na jejich historickém vývoji je patrná i postupná proměna vztahu společnosti ke smrti.

3.1 Postoje k umírání a smrti v minulosti

Změny rituálů a obřadů týkajících se umírání a smrti se podle francouzského historika Philippa Arièse, který je autorem obsáhlého a často citovaného díla pojednávajícího právě o této problematice, řídily proměnami čtyř psychologických prvků: vědomím sebe sama, obranou společnosti proti divokosti přírody, vírou v posmrtný život a vírou v existenci zla.³¹ Postoje k smrti, ošetřování umírajících a s tím spojené rituály od starověku až po současnost lze podle Arièse shrnout do čtyř modelů smrti.

Od nejstarších dob až do raného středověku dominuje obraz smrti zvaný „ochočená smrt“. Tím je myšleno, že smrt byla součástí každodenního života celé obce, protože jednotlivec byl její nedílnou součástí. Lidé se jí nebáli, protože věděli, jak s ní nakládat. Žilo i umíralo se veřejně a často se smrt předem ohlašovala, takže bylo možné se na ni připravit a smířit se s ní. Zachovávání vžitých zvyků a rituálů provázelo umírajícího před smrtí i po ní a umožňovalo překonat nejistotu a oslabení společenství, které nastalo v důsledku úmrtí některého z jeho členů. Všichni členové včetně umírajícího věděli, co v kterém okamžiku dělat, jak se chovat, jak umírajícího ošetřovat. To jim dávalo jistotu a zbavovalo je strachu z neznáma. Věděli, že až nastane jejich čas, nebudou sami.³²

Neočekávaná, náhlá a osamělá smrt byla naopak považována za potupnou, vzbuzovala hrůzu a narušovala řád, který byl dodržován při smrti očekávané, neboť neumožňovala vykonání potřebných rituálů, rozloučení s blízkými ani žádost

³⁰ MUNZAROVÁ, Marta. *Vybrané kapitoly z lékařské etiky: smrt a umírání*. 2. opravené vydání. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. 2002, s. 5.

³¹ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: zdivočelá smrt*. Vydání první. Praha: Argo, 2000, s. 370-373.

³² Tamt. s. 370-373.

o odpuštění hříchů. Byla přecházena mlčky v protikladu k smrti ohlášené, kterou provázely otevřené projevy zármutku.³³ Přestože smrt byla běžnou záležitostí, neznamenalo to, že by nebyla vnímána jako neštěstí. Systém zažitých pravidel ale bolest nad ztrátou bližního částečně zmírňoval.³⁴

Další historické období je datováno přibližně od počátku 12. do 15. století. Ariès pro něj používá výraz „vlastní smrt“. Člověk vnímá sám sebe jako individualitu, nejen jako člena společenství. Je zdůrazňována příprava na vlastní smrt a na Boží soud, který následuje.³⁵ Strachu se lidé bránili tím, že rozšiřovali smuteční obřady, byly vydávány „příručky smrti“ – ars moriendi, kde byla dávana doporučení zaměřená na hodinu vlastní smrti. V tomto okamžiku byla uzavírána bilance pozemského života, za který se měl člověk definitivně zpovídat Bohu. Smrt byla považována za počátek, nikoliv za konec.³⁶

V 16. století, v souvislosti s pokrokem vědy, rozvoje racionálního myšlení a víry v neomezený pokrok roste naděje na zkrocení smrti a dochází paradoxně ke „zdivočení“ kdysi krotké smrti.³⁷

V 19. století se do popředí dostává „smrt blízkého“. Strach z vlastní smrti ustupuje do pozadí a nastupuje strach z úmrtí nejbližších. Pozůstalí přijímají smrt jim blízkého člověka mnohem obtížněji než dříve, protože smrti jsou ukončovány vzájemné vztahy s milovanou osobou. Netrápí je tolik samotná smrt jako to, že nastává fyzické odloučení.³⁸

V této době také dochází ke komercionalizaci smrti. Zemřít doma bylo do té doby běžné a s přípravou těla zemřelého na pohřeb původně pomáhali rodině sousedé. Nyní se nově objevují profesionálové, kteří pozůstalým začínají nabízet své služby.³⁹

Zároveň se smrt postupně stává něčím, co si lidé oškliví, a zde je počátek toho, co Ariès nazývá „skrytou či převrácenou smrtí“. Ve 20. století tento trend pokračuje.⁴⁰

³³ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Vydání první. Praha: Argo, 2000, s. 23, 31.

³⁴ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: zdivočelá smrt*. Vydání první. Praha: Argo, 2000, s. 372.

³⁵ Tamt., s. 373-375.

³⁶ MUNZAROVÁ, Marta. *Eutanazie nebo paliativní péče?*. Vydání první. Praha: Grada, 2005, s. 67.

³⁷ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: zdivočelá smrt*. Vydání první. Praha: Argo, 2000, s. 376.

³⁸ Tamt., s. 377-378.

³⁹ DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. 1. Vydání. Praha: Volvox Globator, 2007, s. 75.

⁴⁰ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: zdivočelá smrt*. Vydání první. Praha: Argo, 2000, s. 329.

Arièsovo dílo bývá velmi často citováno, ale také kritizováno. Důvodem je podle mnohých příliš idealizující obraz umírání a smrti v minulosti. Jedním z kritiků je Norbert Elias, který upozorňuje na to, že život byl kdysi často nejistý, krátký a divoký, umírání bylo plné bolesti častěji než dnes, kdy lékařská věda⁴¹ „umožňuje klidnější smrt mnoha lidem, kteří by byli dříve umírali ve strašlivých bolestech“.⁴² To, že umírání bylo „nezakryvané, všudypřítomné a důvěrněji známé [...] neznamená, že bylo i pokojné“.⁴³ I intenzita strachu ze smrti se v průběhu dějin měnila, velmi vysoká byla např. ve 14. století, kdy byla Evropa zasažena zdrcující morovou epidemií. Ani strach z pekla, podporovaný církví, ke klidnému odchodu ze života nepřispíval.⁴⁴ Elias dochází k závěru, že: „Všeobecně vzato byl v této středověké společnosti život kratší, nebezpečí nekontrolovanější, umírání často bolestnější, pocit viny a obava z posmrtného trestu zřetelnější, ale spoluúčast druhých na umírání jednotlivce byla větší.“⁴⁵ Oproti tomu jsou dnes útrapy umírání lékaři většinou schopni mírnit, ale „spoluúčast druhých na umírání jednotlivce je však menší“.⁴⁶

Je pravdou, že domácí model umírání je značně zidealizovaný, protože nemalá část lidí umírala sama a bez jakékoliv pomoci. V dnešních podmínkách, které jsou zcela odlišné, by ho ale bylo možno akceptovat jako určitou ideální normu.⁴⁷

3.2 Tabuizace smrti v dnešní společnosti

Téměř v celém Západním světě je dnes běžné nedávat najevo na veřejnosti smutek, protože společnost tyto projevy nepřijímá kladně. To je pravým opakem toho, jak truchlili lidé v minulosti a co jim pomáhalo vyrovnat se se smrtí. Je to náš dnešní způsob, jak vytěsnit smrt ze svého vědomí, přestože velmi dobře o její existenci víme.⁴⁸ Smrt již není brána jako přirozená součást života, ale jako prohra vítězné lékařské vědy. Změna způsobu života s sebou nese i to, že člověk často za celý svůj život nespatří mrtvého. I tím se mu myšlenka na smrt vzdaluje.⁴⁹

⁴¹ ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1987, s. 15-16.

⁴² Tamt., s. 16.

⁴³ Tamt., s. 16-17.

⁴⁴ Tamt., s. 17-18.

⁴⁵ Tamt., s. 18.

⁴⁶ Tamt., s. 18.

⁴⁷ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 437- 438.

⁴⁸ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: zdivočelá smrt*. Vydání první. Praha: Argo, 2000, s. 335-339.

⁴⁹ ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1987, s. 12.

Umírání a smrt je z hlediska jedinečného lidského života definitivním a násilným ukončením všeho, co člověk znal. Zmínky o smrti vzbuzují úzkost, narušují životní hodnoty, které si člověk stanovil, protože si uvědomuje jejich relativitu a vzniká pocit marnosti, absurdity a nesmyslnosti života. Téma smrti je ve společnosti tématem, o němž se nesluší hovořit.⁵⁰

Tabuizace smrti má pro umírajícího vážný důsledek, jímž je samota. V dnešní době se umírá převážně ve zdravotnických nebo sociálních zařízeních, kde vzniká velký rozdíl mezi přáním umírajícího a tím, co mu poskytuje okolí. I pro vyškolený zdravotnický personál je pohled na trpícího člověka traumatizující, a tak se snaží pobyt u něj omezit na co možná nejkratší dobu. Pokud je nefunkční i rodina, je člověk postupně izolován a vyloučen z komunikace s ostatními lidmi, v podstatě zapomenut. Tento fenomén bývá označován jako sociální smrt, která předchází smrt biologickou. Člověk ještě žije, ale okolí se k němu chová, jakoby již neexistoval.⁵¹ Vytěsnění vědomí smrti s sebou nese velký problém, kterým je neschopnost poskytnout umírajícím účinnou duchovní podporu a projevit jim naši náklonnost.⁵²

Současný postoj ke smrti je velmi dobře patrný na tom, jak dospělí o smrti hovoří s dětmi. V domnění, že by jim byla způsobena újma, je před nimi tento fakt skrýván. Není to správný způsob, protože dříve nebo později se s touto skutečností setkají, ale nebudou na ni umět adekvátně reagovat. V minulosti byly u narození i úmrtí děti běžně přítomny, a tím na zánik života připraveny. Věděly, jak se mají, až budou samy v roli dospělých, chovat.⁵³ Umírání bylo sociálním aktem, v němž měl každý zúčastněný svoji roli. Psychickou oporou byla lidem víra, kněz i přítomnost sousedů. Lidé věděli, jak skutečné umírání vypadá.⁵⁴

Civilizační proces naše chování zkultivoval, naučil nás ovládat emoce a nejednat v afektu, ale na druhé straně nás zbavil bezprostřednosti a spontánního vyjadřování. Dnes nám chybí dříve zažitá rituála, které umožňovaly přirozenou komunikaci s umírajícím. Sice se neztratily zcela, ale jejich použití je často provázáno ostychem. Mnohdy chybí vhodná slova, přirozenost a spontánnost. Nové rituála, které

⁵⁰ VIEWEGH, Josef. *Psychologická hlediska péče o dlouhodobě nemocné a umírající: úvod do psychologické thanatologie*. 1. vydání. Brno: ÚDV SZP, s. 17.

⁵¹ Tamt., s. 18-19.

⁵² ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1987, s. 13.

⁵³ Tamt., 19-20.

⁵⁴ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 28.

by odpovídaly dnešnímu způsobu života a zaplnily tak vzniklý prázdný prostor, zatím chybí.⁵⁵

⁵⁵ ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1987, s. 24

4 HISTORIE EUTANAZIE

Tak, jak společenský vývoj měnil společnost, proměňoval se i postoj společnosti k problematice umírání a smrti a k možnosti dobrovolného ukončení života. Hlavními činiteli, které ovlivňovaly přístup společnosti k eutanazii v dějinách, byly jistě filosofické, náboženské a etické vlivy v jednotlivých historických obdobích.

V dnešní době si diskutující často vybírají citáty filosofů a hledají v jejich postojích podporu pro své uvažování. Bez znalosti kontextu a doby, ve které vznikly, je lze těžko akceptovat jako podporu pro názory jedné či druhé skupiny. Tyto krátké úryvky nejsou v literatuře uváděny v širších souvislostech a je zajímavé podívat se na ně podrobněji, sledovat, jak silně jsou spjaty s tou kterou kulturou, dobou a postavením člověka v ní i to, jak často ovlivňovaly myšlení kultury následující.

Od antiky až po současnost se střídala období, ve kterých byla sebevražda odsuzována a postihována, s obdobími, kdy byla uznávána a tolerována. V některých zemích a kulturách byla považována za čestný způsob smrti. Křesťanská morálka jednoznačně sebevraždu odmítla jako vzpouru proti Bohu, pro ni byla smrtelným a neospravedlnitelným hříchem. S nástupem renesance a osvícenství se tento nesmiřitelný náboženský postoj poněkud zmírňuje.⁵⁶

V každém případě však různé, ať již jakékoli názory, neovlivňovaly základní postoj lékařské profese, jejíž základní etické zásady vychází z Hippokratovy přísahy (viz příloha č. 2). Ta byla v době svého vzniku etickým kodexem malé a izolované skupiny, jejíž morálka se odlišovala od tehdejšího běžného myšlení a praktik s tímto myšlením spojených. Bez zajímavosti není, že tyto zásady přežily celá dlouhá staletí, staly se základem etických kodexů a přetrvaly dodnes.⁵⁷ Hippokratovská tradice, jejíž podstatou je Hippokratova přísaha, jednoznačně zakazuje usmrcení člověka a stejně tak zakazuje pomoc při sebevraždě. Toto jednání je v rozporu s lékařským povoláním, jehož hlavním úkolem je starat se o zdraví a život člověka. Jsou zde ale stanoveny limity pro případ, kdy již nelze poskytnout pomoc vedoucí k vyléčení. Poté má lékař dbát na tlášení negativních příznaků a neprodlužovat zbytečně život a tím utrpení umírajícího.⁵⁸

⁵⁶ ŠRAJER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví?*. Vydání 1. Praha: Triton, 2009, s. 26-29.

⁵⁷ MUNZAROVÁ, Marta. *Vybrané kapitoly z lékařské etiky: smrt a umírání*. 2. opravené vydání. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. 2002, s. 25-26.

⁵⁸ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 224.

Následující přehled a analýza názorů jednotlivých vybraných filosofů v různých historických obdobích, od antiky až po 19. století, vychází z jejich velmi stručné interpretace v literatuře, která se týká problematiky eutanazie v dnešní společnosti a kde je jim věnován jen malý prostor. Nejedná se o názory na problematiku eutanazie tak, jak ji chápeme v dnešním slova smyslu. Jde o pohled na lidský život a svobodnou volbu člověka zvolit si svůj konec a to z různých důvodů, nejen z důvodu nemoci a utrpení.

4.1 Antika

V období klasického starověku byla sebevražda tolerovaným činem, nebyla trestána ani kategoricky odsuzována, pokud byla podložena akceptovatelnými důvody.⁵⁹ Názory jednotlivých myslitelů na ni jsou přesto značně diferencované. U Platóna a Aristotela je život člověka nedílně spojen s životem v obci a z toho se odvíjí i pojetí lidské svobody. Je povinností člověka jednat s ohledem na obecný prospěch a vyvarovat se činů, které obec poškozují. U stoiků se tento aspekt ztrácí a důraz je kladen na individuální rozhodnutí člověka, na jeho autonomii. U představitelů stoické filosofie byla sebevražda vnímána jako akt skutečně svobodné vůle člověka.⁶⁰

4.1.1 Platón

Platónův pohled na dobrovolné ukončení života je spjat s jeho pojetím ideálního státu a s místem člověka v něm. Postavení člověka ve společnosti je dáno uspořádáním duše, která obsahuje tři složky: žádostivost, vznětlivost a rozumnost. Tomu odpovídají tři základní projevy ctnosti: uměřenost, statečnost a moudrost. Podle toho, která z těchto složek převažuje, se lidé dělí do tří skupin. První skupinou jsou vládci, jimž je dána moudrost, druhou pak jsou strážci, jimž je dána statečnost, a poslední skupinou jsou řemeslníci, jimž je dána uměřenost. Tyto tři skupiny tvoří jednotu, nad níž je ctnost nejvyšší – spravedlnost. Pokud každý zastává roli, k níž je předurčen, je společnost spravedlivá, vyvážená a funguje správně. Aby tomu tak bylo, stává se stát organizátorem veškerého života a činnosti obyvatel.⁶¹

Platón nebyl obecně zastáncem dobrovolného ukončení života, za určitých okolností je, jak uvádí Marta Munzarová, připouštěl.⁶² Usmrcení či ponechání zemřít,

⁵⁹ Např. nesnesitelné fyzické utrpení, hanba, příkaz obce aj.

⁶⁰ RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vydání první. Praha: Oikoyomenh, 1998, s. 243.

⁶¹ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, s. 12.

⁶² MUNZAROVÁ, Marta. *Eutanazie nebo paliativní péče?*. Vydání první. Praha: Grada, 2005, s. 26.

pokud bylo ve prospěch obce, bylo podle něj možné. Důvody jím uváděné byly z dnešního pohledu utilitaristické, kdy větším dobrem pro celek byla smrt již neužitečného či špatného člověka než jeho další život. V díle „Ústava“ hovoří o lékařích a soudcích, kteří se mají starat o zdravé a mravné a pro obec po všech stránkách prospěšné občany, ale „*lidi nezdravé, pokud jsou nezdraví tělesně, nechají zemřít, ty pak, kteří mají duši v základě špatnou a nezhojitelnou, sami usmrtí. Tak aspoň se to ukázalo býti nejlepší, jak pro nemocné samy, tak pro obec*“.⁶³

Stejně tak schvaloval usmrcení postižených či jinak nedokonalých novorozenců: „*Ty pak asi vezmou děti dobrých rodičů a zanesou je do oddělení pro chov novorozeňat k jakýmsi pěstounkám, ubytovaným zvláště v některé části města; ale děti horších rodičů a narodí-li se co neduživého z oněch prvních, ty odstraní, jak sluší, na místě tajném a nezjevném.*“⁶⁴ Tento názor byl součástí jeho představy o zachování úrovně třídy strážců, která měla sestávat z nejlepších a nejstatečnějších jedinců, což mělo být zajištěno tím, „*aby nejlepší muži obcovali s nejlepšími ženami co nejčastěji, kdežto nejhorší muži s nejhoršími ženami naopak, a děti oněch mají být vychovávány, těchto však ne, má-li být chov co nejdokonalejší*“.⁶⁵

V dialogu „Faidón“, na pozadí očekávané a blížící se Sókratovy smrti, vyjadřuje právě on přesvědčení, že člověku není dovoleno svévolně ukončit svůj život. Takové jednání je neoprávněné a protíví se vůli bohů.⁶⁶ Lidé jsou „*v jakémsi vězení a že se člověk z něho nesmí vyprošťovati ani utíkati, [...] že bozi nás mají na péči a my lidé že jsme bohům částí jejich majetku*“.⁶⁷ Rozhodne-li se člověk odejít ze světa tímto způsobem, měl by počkat, až mu bohové sešlou „*nějakou nutnost, jako je ta, která nyní doléhá na mě*“.⁶⁸ Onou nutností je v Sókratově případě míněn příkaz obce, která jej k sebevraždě odsoudila. Dokud tedy není bohy povoleno život ukončit, je nutné dál vykonávat své povinnosti.⁶⁹ Sókratés dále vyjadřuje přesvědčení, že člověk po smrti přijde k jiným bohům, kteří jsou moudří a dobří a také snad k lepším lidem, než mezi kterými dosud žil. To, co následuje za tímto světem, bude vždy pro dobré lidi lepší než pro ty, kteří dobří nejsou.⁷⁰

⁶³ PLATÓN, *Resp.* III,409e-410a.

⁶⁴ PLATÓN, *Resp.* V,460c.

⁶⁵ PLATÓN, *Resp.* V,459d-e.

⁶⁶ PLATÓN, *Phd.* 61c.

⁶⁷ PLATÓN, *Phd.* 62b.

⁶⁸ PLATÓN, *Phd.* 62c.

⁶⁹ Tato pasáž se stala předmětem mnoha diskuzí, které řeší, co je míněno onou nutností a jak ji rozpoznat. O mnoho století později se stejná problematika objevuje u Augustina a Tomáše Akvinského. (RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vydání první. Praha: Oikoyomenh, 1998, s. 244.)

⁷⁰ PLATÓN, *Phd.* 63b-c.

Z Platónových slov pronesených v tomto dialogu je zřetelně slyšet varování před ukončením života bez vážného důvodu. Pokud se tak stane, je nutno takové jednání potrestat, přičemž sankce jsou specifikovány v díle „Zákony“. Zde hovoří o trestech pro ty, kteří zbytečně a bez vážných důvodů, k nimž se počítala nesnesitelná hanba či příkaz obce, z nudy nebo zbabělosti, oslabili obec: „*Jaké ostatní obřady se mají s tímto konati vzhledem k očistám a pohřbení, ví bůh, a nejbližší příbuzní se mají na to zeptat vykladačů těch obřadů a spolu i zákonů o tom daných a dělat s nimi podle příkazů.*“⁷¹ Co se týká pohřbívání takto zemřelých, je Platón nekompromisní. Viníci mají být pohřbeni bez obřadů, na osamělých a pustých místech, v neoznačených hrobech.⁷² Je to trest za to, že člověk, který je podřízen státu, nesplnil vůči němu svoji povinnost, a proto musí být státem potrestán.

Z Platónových názorů je patrné, že člověk nemá právo svévolně ukončit svůj život, protože je za něj zavázán bohům, a dále také s ohledem na společnost, ke které má povinnosti. Přesto existuje několik vážných důvodů, které tento čin mohou ospravedlnit. Pokud je ale čin svévolný, musí být potrestán. U Platóna nacházíme všechna antická pojetí „dobré smrti“ tak, jak byla přiblížena v předchozí kapitole. Z dnešního pohledu jsou zde jasně patrné znaky utilitarismu a eugeniky, zmíněné citace odkazují jak k eutanazii v jejím dnešním pojetí, tak k sebevraždě i k trestu smrti.

4.1.2 Aristotelés

Otázce sebevraždy se Aristotelés věnuje poměrně stručně v díle „Etika Nikomachova“. Podle Marty Munzarové ji neschvaluje a shodně s Platónem o ní uvažuje z hlediska povinností vůči obci, které má člověk plnit a jichž se tak zbavuje. Lidé mají pro dobro obce zůstat co nejdéle aktivní, sebevraždou jedince je společnost předčasně zbavována svých členů, což je Aristotelem považováno za zbabělý a ukvapený čin. Na rozdíl od Platóna u něj nenalzáme pochopení ani v případě těžké a kruté nemoci či ponížení. I v tomto případě má být člověk statečný, být příkladem ostatním, protože utrpení je pro něj jakýmsi testem ctnosti:⁷³ „*Přivodit si však smrt, abychom se vyhnuli chudobě nebo hoři lásky anebo vůbec nějakému zármutku, nenáleží člověku statečnému, nýbrž spíše zbabělci; jest totiž změkčilost vyhýbat se protivenstvím, i nepodstupuje sebevrah smrt proto, že jest to krásné, nýbrž proto, že se vyhýbá zlu.*“⁷⁴ Právě tato pasáž se stala sporným místem

⁷¹ PLATÓN, *Leg.* 873.

⁷² Tamt.

⁷³ MUNZAROVÁ, Marta. *Eutanazie nebo paliativní péče?*. Vydání první. Praha: Grada, 2005, s. 26.

⁷⁴ ARISTOTELÉS, *Eth. Nic.* III,1116a,10-15.

a její výklad není jednotný. Podle Johna Rista je možné, že existují okolnosti, za nichž je snad přípustné vzít si život a které, stejně jako Platón, uznává i Aristotelés. Usuzuje tak z toho, že ve výše uvedené citaci jsou zdůrazněny okolnosti, za nichž je nepřípustné život si vzít a explicitně neuvádí další, dle řeckého názoru v té době určité okolnosti, za nichž je sebevražda ospravedlnitelná.⁷⁵

Aristotelés sebevraždu považuje též za protiprávní akt: „*například zákon nepřikazuje usmrcovat se, to však, čeho nepřikazuje, zakazuje.*“⁷⁶ Proto ten, kdo způsobí obci tímto sice dobrovolným, ale nerozumným jednáním škodu, jedná proti ní i proti sobě.⁷⁷ „*Proto to také obec trestá a jakési bezectí lpí na tom, kdo se sám utratil, jako na člověku, který křivdí obci.*“⁷⁸ Sebevražda je také činem nepřirozeným, člověk jím jedná sám proti sobě, proti své přirozenosti, kterou je sebeláska vůči sobě samému.⁷⁹

V pojednání o statečnosti hovoří Aristotelés o smrti, která je nejhorší ze všech věcí, je koncem života, po kterém již není nic. Vůči ní se může člověk zachovat se vznešeností, statečností či zbabělostí. Krásná smrt je taková, jíž statečný člověk beze strachu čelí, a to za jakýchkoliv okolností.⁸⁰

Navzdory Aristotelovu ne zcela jasnému postoji k ukončení života, byť by byl prožíván v utrpení, lze u něj naopak najít souhlas s usmrcováním defektních novorozeňat a také souhlas s interrupcí. V díle „Politika“ najdeme následující řádky: „*O odkládání a výživě novorozeňat má být zákon, že se nesmí živit dítě neduživé; pro nadbytek dětí však – neboť rád mravu zakazuje odkládat novorozeňata – jest třeba ustanovit počet dětí, a stane-li se některým rodičům, že by nad ten počet jejich obcování bylo plodné, má se plod dříve než by začal pociťovat a byl oživen, vyhnat; neboť to, co je dovoleno a co ne, musí se řídit okolností, pociťuje-li již plod a má život.*“⁸¹

Oba myslitelé kladou důraz na povinnosti, které má člověk vůči společnosti. Shodují se i ve způsobu nakládání s postiženými a slabými novorozenci, které je dovoleno usmrtit. Aristotelés ale na rozdíl od Platóna nikde jasně nestanoví důvody, které by mohly akt sebevraždy ospravedlnit. Lze ale u něj nalézt souhlas s interrupcí v situaci, kdy by těhotenství vedlo k narození nadpočetného potomka. V souvislosti

⁷⁵ RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vydání první. Praha: Oikoyemnh, 1998, s. 246.

⁷⁶ ARISTOTELÉS, *Eth. Nic.* V,1138a,5.

⁷⁷ Tamt.

⁷⁸ ARISTOTELÉS, *Eth. Nic.* V,1138a,10.

⁷⁹ ARISTOTELÉS, *Eth. Nic.* IX,1166a,10,15.

⁸⁰ ARISTOTELÉS, *Eth. Nic.* III,1115a,25,30,1115b,5.

⁸¹ ARISTOTELÉS, *Pol.* 7,1335b,20,25.

s tím je zajímavá jeho úvaha o nepřipustnosti přerušení těhotenství od chvíle, kdy již plod pociťuje bolest. Tento okamžik ale blíže nespecifikuje, a tak nevíme, jak byl tehdy tento okamžik určován.

4.1.3 Seneca

Seneca byl velmi vlivným představitelem pozdního proudu stoické filosofie. Rozhodnutí člověka ukončit svůj život pokládal za velmi důležité z hlediska jeho svobodné vůle. V jeho podání je dokonce pojímána jako snad jediný skutečně svobodný čin.⁸² U stoiků nevychází žádný zákaz sebevraždy pouze z ohledu na společnost, na občanskou povinnost, jako je tomu u Platóna a Aristotela, je naopak záležitostí zcela individuální. U stoiků je život, smrt a tedy i sebevražda věcí indiferentní. Neexistuje stanovisko, které by zakazovalo vzít si život za všech okolností. Samotný čin je bezvýznamný. To, co musí být ospravedlnitelné a rozumné, je záměr.⁸³ U Seneky nenacházíme motiv onoho „znamení bohů“, ať si pod ním představujeme cokoli, na jehož základě by bylo možno život dobrovolně ukončit. Nezdůrazňuje zde sókratovskou a raně stoickou myšlenku, že pro moudrého člověka, ačkoliv má právo vzít si život, musí přijít seslaná nutnost. Zdůrazňuje naopak obecnou platnost práva na sebevraždu, jejíž příčinou by ale neměla být zbabělost nebo nuda.⁸⁴

Seneca se otázkám života, smrti, stáří, sebevraždy a mnoha dalším aspektům života té doby věnuje v díle „Listy Luciliovi“. Kritizuje filosofy, kteří se k sebevraždě vyjadřují negativně a odsuzují ji. Podle Seneky se tímto nesouhlasem stávají nesvobodnými: „*Kdo toto tvrdí, nevidí, že si uzavírá cestu ke svobodě. Věčný zákon nezařídil nic lépe, než že nám dal jediný vchod do života, ale východů mnoho. Mám snad čekat na ukrutnost choroby nebo člověka, když mohu vyjít ze středu muk a setřást protivensství? [...] Líbí-li se ti život, žij; nelíbí-li, máš možnost vrátit se tam, odkud jsi přišel.*“⁸⁵ Dále se vyjadřuje ke kvalitě života a rozhodnutí ukončit život v pravou chvíli, protože není nutné lpět na životě za každou cenu: „*Vždyť dobrem není žít, nýbrž dobře žít.*“⁸⁶ Moudrý člověk proto nečeká až do krajnosti, kdy je mu život již nesnesitelný, ale pokud pozná blížící se závažné obtíže, které by mu uškodily, rozhodne se život ukončit: „*Myslí, že na tom nezáleží, zda si konec udělá sám, či ho utrpí, zda to bude později, či dříve [...] Nejde o to, zda zemřeme dříve, či později, význam*

⁸² RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vydání první. Praha: Oikoymenth, 1998, s. 243.

⁸³ Tamt., s. 247-249.

⁸⁴ Tamt., s. 256-259.

⁸⁵ SENECA, *Ep.* 70.

⁸⁶ Tamt.

*má jenom to, zda dobře, či špatně.*⁸⁷ Je tedy důležité zemřít důstojně, čestně a pokojně, s vyrovnanou myslí.

U Seneky je, oproti názorům předchozích dvou filosofů, zřetelný posun v chápání člověka. Je kladen důraz na jeho individualitu, nenacházíme zde povinnost žít a konat ve prospěch společnosti. Je na svobodném rozhodnutí člověka, jak se zachová. „Dobrá smrt“ je taková, jež přijde v pravou chvíli.

4.2 Středověk

S postupným nástupem křesťanství se zcela mění koncepce pohledu na lidský život. Charakteristickým rysem středověkého křesťanského pojetí člověka je pohled na něj jako na bytost stvořenou Bohem a na Bohu závislou. Pozemský život je odsouván do pozadí a je brán jako příprava na život věčný, posmrtný, smrt se stává jakousi branou k němu. Život je člověku jen propůjčen a Bohem determinován.⁸⁸ Z tohoto důvodu je sebevražda,⁸⁹ ať je její motiv jakýkoliv, odsuzována jako smrtelný hřích, což se projevuje v církevní praxi řadou liturgických omezení. U věřících vzbuzují tyto restriktce strach, neboť sebevrahům je odepřen církevní pohřeb a není dovoleno je pochovat v posvěcené půdě, bývají pohřbeni na odlehlých místech, obvykle za hřbitovní zdí, ale také například na křižovatkách cest. Byly praktikovány i jiné, hrůzné způsoby, jak nakládat s těly sebevrahů. Na způsob pohřbívání na odlehlých místech má zřejmě vliv Platónův požadavek vyjádřený již v „Zákonech“ a tato praxe byla běžná donedávna.⁹⁰

Období středověku je velmi dlouhé a není snadné je v několika větách charakterizovat. Pohled na sebevraždu jako na smrtelný hřích a provinění vůči Bohu je ale v této době neměnný.⁹¹

⁸⁷ SENECA, Ep. 70.

⁸⁸ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, s. 17-18.

⁸⁹ Jindřich Šrajger upozorňuje, že v Bibli jednotné a hodnotící stanovisko k problematice sebevraždy nenalezneme. Tento čin zde není nikde jasně a jednoznačně odmítnut. Základní premisu, jež se vztahuje k diskuzi o sebevraždě, lze najít v listě Římanům, kde apoštol Pavel pronáší následující slova: „*Nikdo z nás nežije sám sobě a nikdo sám sobě neumírá. Žijeme-li, žijeme Pánu, umíráme-li, umíráme Pánu. Ať žijeme, ať umíráme, patříme Pánu. Vždyť proto Kristus umřel i ožil, aby se stal Pánem i mrtvých i živých.*“ (Ř 14,7-9) V těchto slovech je vyjádřeno boží právo nad životem i smrtí člověka, který by se spácháním sebevraždy svévolně vzepřel boží vůli. (ŠRAJGER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví?*. Vydání 1. Praha: Triton, 2009, s. 94, 101-102.)

⁹⁰ ŠRAJGER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví?* Vydání 1. Praha: Triton, 2009, s. 29-30.

⁹¹ Zvláštním případem, jenž je nutno řešit individuálně a s obezřetností, je mučednická smrt.

4.2.1 Augustinus Aurelius

Augustinus Aurelius, jeden z prvních významných křesťanských myslitelů, se otázce sebevraždy věnuje ve svém obsáhlém díle „O boží obci“, kde ji jednoznačně odsuzuje. Podle Augustinova učení je člověk závislý na Bohu, jenž ho stvořil. Lidský život je předem určen a osud nelze změnit. Tím, že člověk tuto určenost nezná, zdá se, že je mu dána svoboda rozhodování, což je ale iluzí.⁹²

Podle Augustina je sebevražda dokonce horším hříchem než vražda a ztotožňuje sebevraha s vrahem: „*Vždyť na základě soukromé moci jistě není dovoleno, zabít člověka, třeba zločince, když žádný zákon nedává volnost ho usmrtit; potom ten, kdo sám sebe vraždí, je ve skutečnosti vrahem, a zabije-li se, je vinníkem tím větším, čím nevinnější byl v té věci, pro kterou měl za nutno se zabít.*“⁹³ Člověk, který byl do té doby nevinný, se tímto aktem stal zločincem, protože spáchal neodpustitelný hřích sám na sobě, ať byl motiv jeho jednání jakýkoliv.

Jediným případem, kde není Augustinovo odsouzení zcela striktní, jsou případy žen, které raději volily sebevraždu, než aby byly zneuctěny.⁹⁴

Sebevražda je zakázána proto, že tento zákaz plyne z Bible, ve které nikde není příkaz nebo povolení Boha k provedení tohoto činu: „*Že nám to je zakázáno, plyne i z přikázání „Nezabiješ“⁹⁵, obzvláště když tu nestojí ještě „svého bližního“ [...] Proto když v oné záповědi „Nezabiješ“ bez jakéhokoliv dodatku zřejmě není vyjímán nikdo*

⁹² STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, s. 20.

⁹³ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,17,54.

⁹⁴ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,17,53.

⁹⁵ V původním významu toto přikázání uvedené ve Starém zákoně zakazuje zabití nebo vraždu osobního protivníka, směřuje proti svévolnému zabití, které ohrožuje soužití společnosti. Jedná se o základní zákon pro život ve společenství. Nezakazuje trest smrti ani válku proti nepřátelům. Podle Jindřicha Šrajera je možné nejlépe vystihnout původní význam formulací „nesmíš vraždit“. Důvody uváděné ve Starém zákoně nejsou absolutním odmítnutím sebevraždy. Akceptovatelným důvodem pro sebeusmrcení byl např. důvod zachování cti. Šlo ovšem primárně o zachování cti lidu Izraele a tím i jeho Boha, ne o zachování cti vlastní. Dalšími důvody, které tento čin připouštěly, byly ty, za kterých by Izraelita byl nucen spáchat jeden ze tří smrtelných hříchů, jimiž byly modloslužba, smilstvo a vražda. Co se týká Nového zákona, obecně se soudí, že ani zde není sebevražda jasně a jednoznačně odsouzena, zaznamenán je zde jediný případ a tím je smrt Jidášova. Při odsouzení tohoto činu se vychází z požadavku na ochranu a zachování lidského života. V Matoušově evangeliu najdeme slova Ježíše Krista, ze kterých je zřejmé, že nejen zabití, ale dokonce i hněv a zlé slovo naplňují skutkovou podstatu zabití: „*Slyšeli jste, že bylo řečeno otcům: Nezabiješ! Kdo by zabil, bude vydán soudu. Já však vám pravím, že již ten, kdo se hněvá na svého bratra, bude vydán soudu[...].*“ (Mt 5,21). (ŠRAJER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví?*. Vydání 1. Praha: Triton, 2009, s. 98-99.)

*a jistě ani ten, komu se přikázání dává, je tím pochopitelnější, že člověku není dovoleno, aby se sám zabil.*⁹⁶

Podle Augustina neexistuje nic, žádné utrpení ani ponížení, které by ospravedlňovalo zabití sebe sama. Takové jednání považuje za duševní slabost, člověk by měl být natolik silným, aby vydržel jakoukoliv nepřízeň osudu, utrpení duševní i fyzické.⁹⁷

Přesto však Bůh učinil výjimku z pravidla „Nezabiješ“: „*Ale vyjímaje ty, které Bůh káže usmrtit buďto zákonem nebo výslovným příkazem, v určitou dobu jednotlivci daným.*“⁹⁸ Na základě Bohem seslaného znamení pak ten, kdo boží vůli vykoná, není vinen hříchem vraždy, neboť jednal na příkaz vyšší moci. Takovými případy jsou svaté války nebo potrestání zločinců, které odsoudila světská moc podle božích zákonů. V každém jiném případě je ten, kdo zabije člověka, vinen vždy vraždou.⁹⁹

Nepřípustné je též ukončení života na základě obav z možného budoucího spáchání hříchu či ponížení.¹⁰⁰ Zde se Augustin vrací k sebevraždám žen, které ukončily svůj život raději dříve, než byly zneuctěny, a jsou za svůj čin oslavovány církví jako mučednice. Augustin se je neodvažuje soudit: „*Co když to totiž učinily na Boží příkaz, ne z lidského pochybení, ne z pobloudění, ale z poslušnosti?*“¹⁰¹ Vysvětluje rozdíl mezi činem na Boží příkaz, jímž bylo například obětování jediného Abrahámovy syna a který si tak zaslouží uznání, ne zatracení, a svévolným činem z vlastního rozhodnutí, který by byl zločinem vždy.¹⁰²

V Augustinových myšlenkách nacházíme prvek „Bohem seslaného znamení“ stejně, jako je tomu v Platónově dialogu „Faidón“. Augustin se s opatrností vyjadřuje k mučednické smrti, kterou se neodvažuje přímo zavrhnout, ale ani ji nedoporučuje. Každý případ je dle něj nutno pečlivě zvažovat, což je velmi obtížné: „*My se o svědomí přesvědčujeme sluchem, soudu o věcech skrytých si nepřisvojujeme.*“¹⁰³ Augustinovo myšlení a názory se silně projeví o několik století později, v díle Tomáše Akvinského, který je rozvíjí o myšlenky Aristotelovy.

⁹⁶ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,20,57-58.

⁹⁷ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,22,59.

⁹⁸ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,21,58.

⁹⁹ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,21,58-59.

¹⁰⁰ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,25,61-62.

¹⁰¹ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,26,62

¹⁰² AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,26,62-63.

¹⁰³ AUGUSTIN, *De civ. Dei* XXII,26,63.

4.2.2 Tomáš Akvinský

Tomáš Akvinský, představitel vrcholné scholastiky a autorita katolické církve, kterou byl prohlášen za svatého, přiznával člověku svobodnou vůli v rozhodování. Tím, že je mu dána možnost této volby, je také za své jednání plně odpovědný, a pokud se prohřeší proti rozumu, musí nést veškeré důsledky plynoucí z tohoto rozhodnutí.¹⁰⁴ V „Theologické summě“ rozebírá v rámci pojednání o vraždě otázku sebevraždy a tuto možnost jednoznačně odmítá. Pro své argumenty čerpá podporu v díle Augustinově a Aristotelově, na něž se často odvolává. Nalezneme zde i myšlenky Platónovy.

Hlavní důvod, pro který je sebevražda zakázána, byl vysloven již Augustinem. Vychází z Písma a z pátého přikázání „Nezabiješ“.¹⁰⁵ Pro Akvinského je sebevražda smrtelným hříchem, což argumentuje třemi důvody.

Prvním je ten, že sebevražda odporuje přirozenému zákonu, podle něhož se vše živé snaží zachovat své bytí. Člověk se tedy přirozeně, dle tohoto zákona, snaží zachovat vše, co slouží k jeho životu, a odmítá vše, co mu odporuje. Sebevražda je opakem i jeho dalšího přirozeného sklonu: „*proti lásce, kterou každý má sám sebe milovati.*“¹⁰⁶

Dalším důvodem zákazu je také to, že člověk je nedílnou součástí společnosti a tím, že se zabije, působí jí škodu, je aktem, jenž směřuje proti ní, neboť „*každá část, to co jest, celku jest, [...] Proto tím, že sám sebe zabije, působí bezprávi společnosti*“.¹⁰⁷

Třetím, velmi silným argumentem je to, že život je dobrem, které nám dal Bůh a člověk je mu podřízen. Bůh je ten, kdo rozhoduje o našem bytí či nebytí. Pokud si člověk vezme život, vzpouzí se boží vůli: „*A proto, kdo se zbaví života, hřeší proti Bohu, jako kdo cizího otroka zabije, hřeší proti pánu, jehož je otrok, a jako hřeší ten, kdo si uchvátí soud o věci jemu nesvěřené. Neboť pouze Bohu náleží soud nad životem a smrtí podle onoho Deut. 32: „Já zabiji a já oživím*“.¹⁰⁸ Člověk o sobě může rozhodovat ve věcech, které se týkají jeho pozemského života, ale doba a způsob odchodu ze života, přechod do jiného, šťastnějšího světa již nejsou v jeho moci.¹⁰⁹

¹⁰⁴ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, s. 22.

¹⁰⁵ Tomáš Akvinský, *Summa theol.* LXIV,5,530.

¹⁰⁶ Tamt.

¹⁰⁷ Tamt.

¹⁰⁸ Tamt.

¹⁰⁹ Tomáš Akvinský, *Summa theol.* LXIV,5,531.

Akvinský v této pasáži prakticky opakuje Sókratova slova, která byla vyslovena v dialogu „Faidón“.

Sebevražda je tak hřichem spáchaným ve třech rovinách: proti sobě, proti společnosti a proti Bohu.¹¹⁰ Z tohoto důvodu je nutné takové jednání, které je nespravedlivým, potrestat podle občanského zákona: „*Ale ti, kteří vraždí sami sebe, jsou trestáni podle zákonů občanských tím, že byli ve starověku zbavováni cti pohřbu, jak patrně z Filosofova, v V. Ethic.*“¹¹¹ Zde je opět zřejmá shoda s učením Platónovým a Aristotelovým. V dalším vyjádření, které se týká poškození práva obce a Božího práva na lidský život, je ale zřetelný rozpor s jeho vlastním, výše uvedeným tvrzením, že čin sebevraždy je hřichem ve třech rovinách. Opomíjí zde požadavek sebelásky jako jednoho z přirozených činitelů lidského života: „*A tak, kdo zabije sám sebe, činí bezpráví nikoliv sám sobě, nýbrž Bohu a obci. A proto je trestán jak podle zákona Božího, tak podle zákona lidského[...].*“¹¹²

Akvinský je dále, stejně jako Augustin, přesvědčen o tom, že spravedlnost smí zbavit života zločince, a v této souvislosti uvažuje o nedovolenosti sebevraždy v případě, kdy takový zločin spáchá ten, komu je dána tato veřejná a legitimní moc: „*Nikdo však není sám svým soudcem. Proto není dovoleno majícímu veřejnou moc zabít sám sebe pro jakýkoliv hřích. Je mu však dovoleno udati se soudu jiných.*“¹¹³

Sebevražda je pro Akvinského nejtěžším hřichem a zlem, protože tímto zlem je sama smrt. Proto sebevražda nikdy nemůže být prostředkem k dosažení dobra nebo k eliminaci menšího zla: „*A proto přivoditi si smrt k uniknutí jiným strastem tohoto života je vzítí na se větší zlo k uniknutí menšímu zlu.*“¹¹⁴ Stejně tak odmítá sebevraždu v případě, že byl člověkem spáchán nějaký jiný hřích a to proto, že si tím „*odnímá nutný čas k pokání,*“¹¹⁵ a dále také proto, jak již bylo zmíněno, „*že zločince zabítí není dovoleno, leč po rozsudku veřejné moci.*“¹¹⁶ Dále ji odmítá také z důvodu zneuctění či možných budoucích provinění.¹¹⁷ Nevnímá ji nikdy jako projev statečnosti: „*Není to*

¹¹⁰ ŠRAJER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví?*. Vydání 1. Praha: Triton, 2009, s. 28.

¹¹¹ Tomáš Akvinský, *Summa theol.* LIX,3,487.

¹¹² Tomáš Akvinský, *Summa theol.* LIX,3,488.

¹¹³ Tomáš Akvinský, *Summa theol.* LXIV,5,531.

¹¹⁴ Tamt.

¹¹⁵ Tamt.

¹¹⁶ Tamt.

¹¹⁷ Tamt.

*však pravá statečnost, spíše jakási změkčilost ducha, neschopného snést zla trestu, jak je patrné z Filosofova, ve III. Ethic., a z Augustina, v I. O Městě Božím.*¹¹⁸

Z výše uvedeného je zřejmé, že ani o mnoho století později po Augustinovi nelze u Akvinského nalézt žádný posun v posuzování dobrovolného ukončení života. Neexistuje žádné ospravedlnění, které by překrylo to, že sebevražda je vždy vzpourou proti Bohu. Na první pohled je zřejmý silný vliv Aristotelových názorů, ale i názorů vycházejících z Platónových děl a samozřejmě vliv Augustinův, který též čerpal z názorů obou antických myslitelů. Opakuje se motiv „Bohem seslaného znamení“, sebevrahům je odepřen pohřeb do posvěcené půdy a přípustné je usmrcení zločinců či vedení spravedlivé války.

4.3 Renesance a novověk

Během 15. a 16. století se mění středověký obraz světa a postavení člověka v něm. Nastává věk renesance, jehož inspirací je učenost starověkého Řecka a Říma. Je to doba návratu k antické vzdělanosti a kultuře, která je pro období renesance dokonalým vzorem. Pozornost se obrací k člověku jako samostatné individualitě, objevuje se názor, že závislost na Bohu je menší, než jak dosud hlásala církev. Posmrtný život přestává být hlavním cílem lidského života, naopak je to pozemský život, na nějž je kladen důraz.¹¹⁹

Je to také období, kdy stále platily křesťanské morální principy, mezi něž patřila víra v posvátnost lidského života. Navzdory převládajícímu pojetí sebevraždy jako morálně nepřijatelného činu se ale přesto začaly objevovat názory, které ji naopak za morálně ospravedlnitelný čin považovaly. Zde má kořeny počátek procesu, který postupně vymaňuje čin sebevraždy z pole působnosti náboženství a definuje ji z pohledu filosofického a medicínského, což se naplno projevuje v 19. století. Toto období je v historickém vývoji pohledu na sebevraždu zlomovým i z toho důvodu, že se zde poprvé, od dob antiky, setkáváme s pojmem eutanazie.¹²⁰

¹¹⁸ Tomáš Akvinský, *Summa theol.* LXIV,5,532.

¹¹⁹ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, s. 23.

¹²⁰ DOWBIGGIN, Ian. *A Concise History of Euthanasia: Live, Death, God, and Medicine*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2007, s. 20-21.

4.3.1 Thomas More

Thomas More byl významným anglickým představitelem renesančního humanismu, vzdělaným a zbožným právníkem, který se zabýval společensko-politickými problémy své doby. Vykonával i vysoké státní funkce, ale nakonec svůj život skončil na popravišti, kam ho dovedl jeho odpor k reformaci prováděné Jindřichem VIII.¹²¹ Známe je nám dnes především jako autor díla „Utopie“, které dalo název celému literárnímu žánru a bylo velmi oblíbeným tehdy, ale i dnes. Kniha vznikla pod dojmy neuvěřitelné bídy a utrpení prostých lidí, kterým vzalo střechu nad hlavou tzv. „ohrazování“, což bylo zabírání půdy šlechtou pro chov ovcí. Důsledkem toho byl růst kriminality, která byla tvrdě trestána. More viděl hlavní příčinu zla v soukromém vlastnictví, kdy veškerý majetek držela jen omezená skupina lidí. Této problematice se věnuje v první části knihy.¹²²

Ve druhé části díla seznamuje More čtenáře s ideálním, blíže nespecifikovaným ostrovním státem, kde panuje spravedlivé společenské beztřídní uspořádání, které je založeno na společném vlastnictví a kde se lidé povinně podílejí na rozvoji obecného blaha. Lidé jsou zde bytostmi, jimž je dána možnost svobodného rozhodování, což přispívá k rozvoji celého společenství. Velký důraz je kladen na všeobecné vzdělání, k němuž má přístup každý člověk, neboť právě v rozvíjení ducha spočívá štěstí, které je cílem lidské existence.¹²³

Důležitou pasáží, která se týká přímo problematiky eutanazie, je část, kde se autor vyjadřuje k možnému dobrovolnému ukončení života nevléčitelně nemocného a trpícího člověka, k čemuž ale nesmí být nikdo nucen. Pokud se rozhodne žít, je mu věnována veškerá péče, i když jeho život je přítěží pro celé společenství.¹²⁴ V uvedené citaci lze najít základní principy, na jejichž základě je možné provést eutanazii v dnešním slova smyslu. Trpící může dokonce požádat jiného člověka, aby ho utrpení zbavil: *„O nemocné, jak jsem již řekl, pečují s velikou láskou a neopomíjejí ničeho, aby jej navrátili zdraví [...] Jde-li však o nemoc nejenom nevléčitelnou, ale i takovou, která chorého ustavičně mučí a týrá, tu ho kněží a úředníci vybízejí, když již vlastně přežívá svou smrt, bez schopnosti k životním úkonům, jiným jsa na obtíž a sobě samému břemenem, aby se rozhodl dříve neživit morovou nákazou a neváhal zemřít, poněvadž je mu život jenom mučivou útrapou; naopak, aby se tohoto trpkého*

¹²¹ GORFUNKEL, Aleksandr Ch. *Renesanční filosofie*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1987, s. 142.

¹²² Tamt., s. 144-145.

¹²³ Tamt., s. 145-146.

¹²⁴ MORE, Thomas. *Utopie*. Vydání 2. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 90-91.

života, jakožto žaláře a mučidla, s dobrou nadějí buď sám zbavil; anebo ho dal od jiných se svým souhlasem zbavit [...] Nikoho však neusmrcují proti jeho vůli, ani vůči lidem odpirajícím zemřít nijak neumenšují svou péči.“¹²⁵

Podle Heleny Haškovcové vyhlásil More již před 400 lety „právo trpícího lidstva těžit z dobrodiní sebevraždy provedené jak svými silami, tak s pomocí jiných“.¹²⁶

4.3.2 Francis Bacon

Novověké pojetí vědy výrazným způsobem ovlivnil anglický filosof a státník Francis Bacon, který byl významnou osobností doby, jež byla plná proměn, a jeho zařazení k období renesance či již k novověku není jednoznačné, neboť přes jeho hlásání nutnosti technického pokroku, vědeckého bádání a používání vědecké metody inklinoval i k alchymii. Cílem jeho celoživotního úsilí byla snaha o „velké obnovení věd“.¹²⁷ Věda a vědecké poznání byly pro Bacona především prostředkem k poznání a ovládnutí přírody, což mělo vést k jejímu praktickému využití ve prospěch lidstva. Proto bylo podle něj nutné celý proces poznání zracionalizovat, koordinovat a kontrolovat tak, aby veškeré poznatky byly využitelné. Tuto kontrolu i organizaci měly zajišťovat instituce, které by se daly přirovnat k dnešním akademiím věd.¹²⁸

Bacon byl prvním, kdo v novověku termín eutanazie použil. Ve svém díle „Of the Advancement and Proficiency of Learning of the Partitions of Sciences“ hovoří o lékařské profesi a o tom, jak by se lékaři měli chovat k nemocným a umírajícím lidem. Mimo jiné ale také poznamenává, že se lékaři často nesnaží vyhledávat nejlepší léky na mnoho nemocí, nepátrají po jejich původu a raději je označují za nevyléčitelné. Tímto jim vytýká nedostatek zájmu o bádání v oblasti medicíny, jež by mohlo vést k objasnění příčin nemocí a tím nad nimi zvítězit. Lékaři se tímto přístupem zbavují možného obvinění ze zanedbání péče a jejich neznalost je tak ochraňuje před diskreditací a špatnou pověstí.¹²⁹

Bacon si ale i přes tyto výtky velmi váží úřadu lékaře a toho, že dokáže navracet zdraví, váží si také toho, že k této profesi patří i tišení bolesti a utrpení ve chvíli,

¹²⁵ MORE, Thomas. *Utopie*. Vydání 2. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 90-91.

¹²⁶ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 145.

¹²⁷ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Vydání první. Praha: Oikoymenth, 2001, s. 19-20.

¹²⁸ Tamt., s. 24.

¹²⁹ BACON, Francis. *Of the Advancement and Proficiency of Learning of the Partitions of Sciences, IX Bookes*. Oxford: Printed by L. Lichfield, for R. Young & E. Forrest, 1624, s. 194-195.

kdy uzdravení již možné není. Proto lékaře nabádá, aby využili všech svých schopností a moderních možností medicíny tak, aby byla zmírněna muka umírání a aby přechod ze života k smrti byl snadný. K tomu patří i laskavá přítomnost lékaře u umírajícího, což ale není vždy samozřejmostí. Někteří lékaři své nemocné právě v této chvíli opouštějí, ač jim, podle Bacona, dluží obojí.¹³⁰

Bacon chápe eutanazii v původním antickém slova smyslu jako dobrou a lehkou smrt spojenou s duševní vyrovnaností. Tato duševní příprava je osobní záležitostí každého jednotlivce a je interpretována jako „vnitřní eutanazie“ (euthanasia interior).¹³¹ Jako příklad takovéto „dobré smrti“ zmiňuje Bacon smrt císaře Augusta tak, jak ji líčí Suetonius:¹³² „*V poslední den svého života se opětovně vyptával, zda již lidé venku o něm starostlivě šeptají, požádal o zrcátko, dal si učesat vlasy a upravit propadající tváře, pak předvolal přátele, vyptal se jich, zda si myslí, že příhodně dohrál životní komedii, a řecky dodal i závěr: „nuž, když se vám to líbilo, teď tleskejte a všichni s radostí nás herce propusťte!“ Potom se se všemi rozloučil, příchozích z Říma se vyptal na nemocnou dceru Drúsovou a náhle v náručí Líviině a s posledními slovy: „Lívie, žij ve vzpomínce na naše manželství a buď zdráva“ skončil, dosáhnuv darem osudu konce lehkého a takového, jaký si sám vždy přával. Vždyť kdykoliv slyšel o někom, že zemřel rychle a bez jakéhokoli trápení, vyprošoval si i pro sebe i pro své drahé takovou „euthanasií“ – toť ono řecké slovo, kterého obvykle užíval.*“¹³³

Zároveň u něj vystupuje do popředí aspekt novověké víry ve všeobecný vědecký pokrok, který má být lidem prospěšný ve všech oblastech jejich života, tedy i na jeho konci. Ve spojení s Baconovým požadavkem na využití dostupných moderních prostředků medicíny pro zmírnění utrpení umírání je tato pomoc nazvána „vnější eutanazií“ (euthanasia exterior).¹³⁴ Aby byla smrt „dobrá“, musí být obojí v rovnováze, musí na ni být připraveno jak tělo, tak duše. Bacon nehovoří o urychlení či ukončení života lékařem.

¹³⁰ BACON, Francis. *Of the Advancement and Proficiency of Learning of the Partitions of Sciences, IX Bookes*. Oxford: Printed by L. Lichfield, for R. Young & E. Forrest, 1624, s. 195.

¹³¹ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 7.

¹³² BACON, Francis. *Of the Advancement and Proficiency of Learning of the Partitions of Sciences, IX Bookes*. Oxford: Printed by L. Lichfield, for R. Young & E. Forrest, 1624, s. 195.

¹³³ SÜETONIUS. *Životopisy dvanácti císařů*. Vydání třetí. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966, s. 122.

¹³⁴ BACON, Francis. *Of the Advancement and Proficiency of Learning of the Partitions of Sciences, IX Bookes*. Oxford: Printed by L. Lichfield, for R. Young & E. Forrest, 1624, s. 195.

V jeho myšlenkách lze zřetelně nalézt princip, na němž je založena dnešní filosofie komplexní zdravotní péče, přechod od kurativní¹³⁵ léčby k léčbě paliativní.

4.3.3 David Hume

Velmi důležitým příspěvkem k diskuzi o sebevraždě se stala esej „On Suicide“, která vyšla několik let po autorově smrti, v roce 1783. Hume v ní kritizuje pověry a postoj křesťanské náboženské tradice, která člověka nutí za všech okolností zůstat naživu. Podle těchto argumentů sebevražda porušuje řád stanovený Bohem a popírá výsadu, že Bůh je ten, kdo určuje trvání a běh každého života. Hume se snaží argumenty dokázat, že sebevražda není porušením povinnosti vůči Bohu, ale není ani přestupkem vůči společnosti ani vůči sobě samému, jak tvrdí Aristotelés a Tomáš Akvinský.

Bůh stanovil obecné a neměnné zákony, vše je předem determinováno a vše živé i neživé se těmito zákony řídí, každá událost je v očích Stvořitele stejně důležitá. Neexistuje nic, co by bylo vyňato z obecných zákonů, kterými se řídí celý vesmír, včetně člověka.¹³⁶

Hume argumentuje tím, že Bůh lidem evidentně umožňuje tyto zákony beztrestně porušovat, když dovoluje například odklánět toky řek. Když člověk smí a umí měnit účel i přírodu,¹³⁷ tak proč by nesměl „odklonit krev ze svých žil“?¹³⁸ Podle tradičního pojetí je bezbožné řídit a určovat čas vlastního života, ale proč tedy není stejně bezbožné stavět domy, obdělávat půdu, používat sílu ducha i těla k přetváření přírody? Pak jsme ale buď všichni vinni, nebo ne. Na jedné straně jsme součástí pravidel a můžeme je měnit, na straně druhé některá měnit nemůžeme? Proč by měl mít lidský život tak velký význam a byl něčím výjimečným? Za svůj život vděčíme řetězci příčin a neexistuje důkaz, že by člověk byl něčím více, než vše ostatní, živé i neživé. Individuální smrt nemůže narušit běh vesmíru, pokud by tomu tak snad bylo, znamenalo by to, že člověk má takové pravomoci, které mu nebyly dány Bohem a nejsou mu podřízeny.¹³⁹ Aby Hume zdůraznil, jak malý význam má lidský život v rámci celého univerza, přirovnává jej k životu ústřice.¹⁴⁰ Argumentuje také tím, že pokud by zničení lidského života bylo trestuhodné a Bůh to bral jako zásah do svých

¹³⁵ Léčba vedoucí k vyléčení.

¹³⁶ HUME, David. On Suicide. In: HUME, David. *The Philosophical Works*. Boston: Little, Brown and Company, 1854, s. 536-8.

¹³⁷ Tamt., s. 540-541.

¹³⁸ Tamt., s. 541.

¹³⁹ Tamt., s. 543-4.

¹⁴⁰ Tamt., s. 540.

práv, pak by stejně špatné bylo jednání, jež by vedlo k záchraně a prodloužení života. I to by bylo narušením běhu přírody a vzepření se vůli Stvořitele.¹⁴¹

Také se ptá, proč za každou cenu prodlužovat život, jenž je prožíván v neštěstí a existence, pokud bude dále pokračovat, bude plna utrpení? Děkuje Bohu za to, že dává možnost úniku:¹⁴² „*Když nalehnu na svůj vlastní meč, pak smrt, již se mi tak dostane, pochází z rukou Božích stejně, jako kdyby mne rozsápal lev, nebo bych se zřítíl do propasti, nebo zemřel na vysokou horečku.*“¹⁴³ Vše se děje s vůlí Boží a Bůh existuje ve všech činech, pokud by si to nepřál, jistě by tomu dokázal zabránit.¹⁴⁴

Hume se dále věnuje tezi, že sebevražda je hříchem proti společnosti i proti sobě samému. Naše povinnosti vůči společnosti jsou založeny na reciprocitě, něco pro společnost konám a něco za to dostávám. Ale i naše povinnosti mají své hranice a proč prodlužovat bědnou existenci? Sebevražda může být podle Huma v souladu se zájmem a povinnostmi jednotlivce i společnosti. V případě, kdy se člověk stane přítěží a útrapy stárí, nemoci či osudu jsou nesnesitelné, má člověk právo se osvobodit. Hume je přesvědčen, že dostatečně silnou pojistkou před bezdůvodnou sebevraždou je přirozený strach ze smrti. Žádný člověk nepohrdne životem, pokud by stál za žitím. Sebevražda nemá být kriminalizována a posuzována jako zločin. Pokud je to způsob, jak pomoci společnosti i sobě, pak je to právem každého člověka, který smí svobodně utvářet svůj šťastný život.¹⁴⁵

V postoji Davida Huma jsou zřetelné utilitaristické principy, kdy dobro společnosti je více než dobro jednotlivce a které jsou v souladu s antickou tradicí.

4.3.4 Immanuel Kant

„*Ptám se jen sebe: můžeš chtít, aby se tvá maxima stala i obecným zákonem? Jestliže ne, pak je zavrženíhodná a to ne kvůli škodě, kterou by mohla způsobit tobě nebo druhým, ale proto, že není vhodná jako princip možného obecného zákonodárství.*“¹⁴⁶

V pohledu na sebevraždu je Humovým názorovým protipólem Immanuel Kant, který ji kritizuje a odsuzuje. Jeho hlavní argument vychází z kategorického imperativu

¹⁴¹ HUME, David. On Suicide. In: HUME, David. *The Philosophical Works*. Boston: Little, Brown and Company, 1854, s. 540-541.

¹⁴² Tamt., s. 541.

¹⁴³ Tamt., s. 541.

¹⁴⁴ Tamt., s. 541.

¹⁴⁵ Tamt., s. 544-546.

¹⁴⁶ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Vydání 2. Praha: Svoboda, 1990, s. 67.

a pojetí autonomie, které nám přibližuje ve svém díle „Základy metafyziky mravů“, kde vysvětluje svůj záporný postoj k sebevraždě.

Podle Kanta neexistuje ve světě ani mimo něj nic, co bychom mohli považovat za dobré, kromě dobré vůle, jen ta může být dobrá, vše ostatní může být jak dobré, tak škodlivé. Dobrá vůle není dobrá tím, co koná, co způsobuje, není dobrá pro výsledek jednání, ale tím, že je dobrá sama o sobě. Nelze ji hodnotit skrze to, co se díky ní stane. Pokud se působením nepříznivých vnějších příčin úmysl vůle nezdaří, nic to nemění na jejím původně dobrém úmyslu. Pokud byly vynaloženy všechny prostředky k jeho uskutečnění, nelze jí nic vytknout.¹⁴⁷

Co se týká jednání, je potřeba vždy konat z pocitu povinnosti, a to za všech okolností, i přes nechuť, i přes odpor vlastního já. Takové jednání je pak, podle Kanta, skutečně morálním, zakotveným ve vůli a nikoliv v citové náklonnosti. Je takovým, pokud se člověk dokáže oprostít od vášní, citů, instinktů a rozmarů, což je možné ve chvíli, kdy se řídí zákonem, který si sám, ze své vůle, pro sebe stanovil a jenž se může stát obecně platným.¹⁴⁸ V tom tkví autonomie a skutečná svoboda člověka.

Podle Kanta se má lidské jednání řídit tímto principem povinnosti vždy, i ve chvíli rozhodnutí zda žít či nikoliv. I zde diferencuje pohnutky vedoucí k zachování sebe sama, kdy člověk žije dál svůj život jen ze strachu, sice v souladu s povinností, ale nikoliv z povinnosti, která by vycházela z jeho rozumu a konáním druhého, který trýzeň překoná právě z důvodu povinnosti, jež vychází z něho samého: „*Jestliže však strážně a beznadějný zármutek odňaly někomu jakoukoli chuť k životu, jestliže si nešťastník, silný na duchu, který je spíše rozhořčený než malomyslný či zdrcený, přeje spíše smrt, nicméně zachovává svůj život, aniž by jej miloval, a to nikoli z náklonnosti nebo strachu, nýbrž z povinnosti, má jeho maxima morální obsah.*“¹⁴⁹ Jednání, pojící se s jakoukoliv náklonností, nemá nic společného s morálkou.¹⁵⁰

Dále se Kant vyjadřuje k sebevraždě v souvislosti s povinnostmi vůči sobě, především pak se sebeláskou. Pokud někdo bude o sebevraždě uvažovat a pokusí se stanovit pro toto jednání maximu, jež by mohla platit obecně, zjistí, že princip sebelásky nelze stanovit všeobecným zákonem: „*Někdo, kdo pro celou řadu zlých událostí, které se nahromadily až k beznadějnosti, cítí znechucení ze života,*

¹⁴⁷ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Vydání 2. Praha: Svoboda, 1990, s. 57-58.

¹⁴⁸ Tamt., s. 63-64.

¹⁴⁹ Tamt., s. 61.

¹⁵⁰ Tamt., s. 62.

*má ještě tolik rozumu, že si položí otázku, zda se snad nepříčí povinnosti k sobě samému vzít si život. Tu zkusí, zda maxima jeho jednání může být obecným přírodním zákonem. Jeho maximou však je: ze sebelásky si učiním principem, že si vezmu život, hrozí-li při svém dalším trvání více zlem, než aby sliboval příjemnosti. Zbývá ještě otázka, zda se tento princip sebelásky může stát obecným přírodním zákonem. Ale tu bude hned patrné, že příroda, jejímž zákonem by bylo zničit život na základě téhož počítku, jehož určením je život podporovat, by sama se sebou byla v rozporu, a nemohla by tedy jako příroda existovat. Proto se ona maxima naprosto nemůže stát obecným zákonem a v důsledku toho je v rozporu s nejvyšším principem vší povinnosti.*¹⁵¹

Kant hovoří o sebevraždě i v souvislosti s ideou lidstva jako sebeúčelu, s níž je toto jednání v rozporu: „*Ten, kdo chová sebevražedný úmysl, se zeptá, zda jeho jednání může spoluexistovat s ideou lidstva jako účelu samého o sobě. Jestliže sám sebe zničí, aby unikl ze svízelné situace, pak si poslouží svou osobou, aby zachoval snesitelný stav až do konce života. Člověk však není žádnou věcí, a proto ani něčím, čeho by se dalo použít jako pouhého prostředku, nýbrž musí být vždy v každém svém jednání považován za účel sám o sobě. Nesmím tedy nijak disponovat s člověkem v mé osobě, mrzačit ho, kazit nebo usmrtit.*“¹⁵² Z uvedeného vyplývá, že použít svoji osobu jako prostředek k odstranění příčin trýzně, tedy k uspokojení potřeby, odporuje čistému rozumu a ani tato maxima se tak nemůže nikdy stát obecně platnou normou pro všechny racionální bytosti.

Podle Kanta je sebevražda v náboženském smyslu také porušením povinnosti, kterou má člověk vůči Bohu.¹⁵³ Tento argument je přesným opakem tvrzení Humova.

4.3.5 Arthur Schopenhauer

Arthur Schopenhauer bývá v literatuře uváděn jako zastánce i jako odpůrce sebevraždy. Záleží ovšem na tom, z jakých děl autoři jeho názory čerpali a jaké stanovisko k jeho názorům zaujali. Například Josef Petr Ondok jej zmiňuje jako radikálního zastánce práva člověka na smrt, ale blíže již svůj názor nerozvádí.¹⁵⁴ Josef Viewegh naopak konstatuje, s odkazem na jeho dílo „Svět jako vůle a představa“, že je považován za zastánce sebevraždy neprávem. Schopenhauer zde podrobně vysvětluje nesmyslnost sebevraždy, jíž zaniká jen jednotlivá individuace, kdežto vůle

¹⁵¹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Vydání 2. Praha: Svoboda, 1990, s. 84.

¹⁵² Tamt., s. 92.

¹⁵³ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 229.

¹⁵⁴ ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Vydání 1. Praha: Triton, 2005, s. 165.

k životu zůstává smrtí zachována, bytí samo o sobě zničeno není:¹⁵⁵ „Člověk se – ve smyslu indické filosofie – po smrti znovu narodí.“¹⁵⁶

Celkovou koncepci svého filosofického myšlení Schopenhauer vyložil ve svém, výše zmíněném, hlavním díle „Svět jako vůle a představa“. V jedné z jeho částí s podtitulem „Přítakání a popření vůle k životu při dosaženém sebepoznání“ se věnuje jednání člověka. Tuto část považuje za „nejvážnější“¹⁵⁷, neboť se týká každého jednotlivce. Především ale, že se zde nedočkáme žádných etických předpisů, žádného učení o povinnosti ani určení obecného principu morálky.¹⁵⁸ Etika podle něj neodráží skutečné jednání lidí, ale je imperativní vědou, která stanoví, jak by jednat měli. To je v rozporu s jeho názorem. Podle Schopenhauera musí etika vycházet ze skutečného života a zkoumat rozdílný způsob jednání. Jedině tak lze dojít k tomu, zda vůbec existuje jednání, kterému je možno přiřknout skutečnou morální hodnotu.¹⁵⁹

Člověk není podle Schopenhauera součástí přírody, ale je nejvyšším projevem základního principu, který utváří svět, a tím je všeobecná vůle.¹⁶⁰ Vůle je podle něj slepým a nepoznatelným pudem, který se u člověka projevuje vůlí k životu. Je kantovskou věcí o sobě. Veškerá existence je projevem vůle, která je všemocná a svobodná, svět je jejím zrcadlem. Každý jedinec snáší existenci takovou, jaká je, a to za okolností, jaké jsou, ve světě, jaký je, neboť to je vůlí vůle. Jsme ovládnáni náhodou a omyly, naše bytí je pomíjivé a plné utrpení a to proto, že si to přeje vůle sama.¹⁶¹ Jednotlivci se rodí a umírají, ale to je pro vůli nepodstatné, nemá to na ni žádný vliv, ona sama zůstává nedotčena.¹⁶² Život člověka je v první řadě bojem o zachování existence. Paradoxem ovšem je, že jej všichni dříve nebo později ztratí. Přesto vynakládají všechny své síly na jeho zachování a prodloužení: „Každé individuum, každá lidská tvář a její životní běh je jen krátkým snem nekonečného ducha přírody, trvalé vůle k životu, je jen prchavým obrazem, který se hravě zaznamenává na její

¹⁵⁵ VIEWEGH, Josef. *Literatura a sebevražda*. Vydání první. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, s. 18.

¹⁵⁶ Tamt. s. 18.

¹⁵⁷ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I*. Vydání první. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 220.

¹⁵⁸ Tamt., s. 220-221.

¹⁵⁹ SCHOPENHAUER, Arthur. *O vůli v přírodě a jiné práce*. Vydání první. Praha: Academia, 2007, s. 493-494.

¹⁶⁰ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, s. 52.

¹⁶¹ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I*. Vydání první. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 280.

¹⁶² Tamt., s. 223.

*nekonečný list, prostor a čas, a trvá jen mizivě malou chvíli, potom mizí, aby udělal místo novému.*¹⁶³

Bylo by možno předpokládat, že se po odstranění prvotní příčiny trýzně, kterou byla snaha o odstranění bídy a snaha o sebezáchovu, dostaví uspokojení a vyrovnanost. Ale po krátkém odpočinku přichází další utrpení, jímž je touha po dalším uspokojení. Dokonce ani chvilkové uspokojení nepřináší úlevu, ale dostavuje se pocit prázdnoty a nudy, což je další příčinou strážní.¹⁶⁴ „*neboť mezi bolestí a nudou se potácí každý lidský život.*“¹⁶⁵

Lidský duch je stále nespokojen a díky svému intelektu si vytváří stále další příčiny nespokojenosti. Celý lidský život je tak vyplněn množstvím větších či menších nepříjemností.¹⁶⁶ Mohlo by se zdát, že existuje definitivní a konečné východisko, kterým je sebevražda. Proč neuniknout ze světa tímto způsobem? „*Náš stav je tak bídný, že celkové nebytí by pro něj bylo rozhodně přednější. Kdyby nám toto skutečně nabízela sebevražda, takže by před námi v plném smyslu slova ležela alternativa „bytí či nebytí“, pak by byla nepodmíněně zvolena jako nejvýše žádoucí naplnění (a consummation devoutly, to be wish'd*¹⁶⁷). *Je v nás však něco, co nám říká, že tomu není tak, že smrt není žádné absolutní zničení.*“¹⁶⁸ Vůli jakožto věc o sobě nemůže zničit žádná vnější moc: „*sebevrah popírá pouze individuum, ne druh [...] vůli k životu je život vždy jistý a tomu je bytostné utrpení, je sebevražda, svévolné zničení jednotlivého jevu - - při němž zůstane věc o sobě neporušena, jako pevně stojí duha, i když se kapky, které jsou na okamžik jejím nositelem, rychle střídají - - naprosto marné a pošetilé jednání.*“¹⁶⁹ Sebezničení ruší tělo, které je projevem vůle, ale samotnou vůli zničit nemůže. Utrpení nutí člověka k tomu, aby sebevraždu spáchal, nemůže si pomoci, je to nutkání, které ho žene k tomuto činu. I ono nutkání je ale projevem vůle. Není jejím popřením, nýbrž přitakáním vůli. Východiskem by bylo pokusit se utrpení překonat, neboť jedině to by vedlo k popření vůle samé a tím ke spáse. Schopenhauer přirovnává sebevraha k nemocnému, který dříve, než mu mohou lékaři pomoci, odmítne léčbu a tím si sám,

¹⁶³ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.* Vydání první. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 258.

¹⁶⁴ Tamt., s. 252-253.

¹⁶⁵ Tamt., s. 253.

¹⁶⁶ Tamt., s. 259-260.

¹⁶⁷ „*To by byl cíl, po jakém možno toužit.*“ (SHAKESPEARE, William. *Šest her. Svazek první.* 1. vydání tohoto souboru. Brno: Atlantis, 1992, s. 205.)

¹⁶⁸ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.* Vydání první. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 260.

¹⁶⁹ Tamt., s. 316.

předčasně, odnímá možnosti uzdravení. Vůli jako věc o sobě nelze zničit jakýmkoliv násilím, ale pouze poznáním.¹⁷⁰

Přesto morální právo na sebevraždu člověku přiznává: „*Jedině člověku, který na rozdíl od zvířete není vydán jen utrpení tělesnému, omezenému na přítomnost, ale i nesrovnatelně většímu utrpení, skrytému v budoucnosti i minulosti, utrpení duchovnímu, propůjčila příroda jako kompenzaci výsadu, aby ještě před tím, než sama uvede jeho život do cíle, jej mohl libovolně ukončit, a aby tedy nemusel nutně žít tak dlouho, jak může, nýbrž tak dlouho, jak chce.*“¹⁷¹ Podle autora by nebylo morální z etických důvodů toto právo člověku odebrat. Přiznává, že je to velmi těžká otázka a není ji možné jednoduše rozhodnout.¹⁷²

Z pohledu Schopenhauerovy metafyziky je sebevražda činem sice možným, ale zbytečným, je činem, který člověku nepřinese očekávanou úlevu. Z pohledu morálního Schopenhauer nepopírá, že člověk právo na sebevraždu má a nikdo by mu jej neměl upírat. Neodsuzuje ji, neposuzuje ji ani z hlediska náboženství ani z hlediska morálky. Neposuzuje ani příčiny tohoto rozhodnutí.

4.3.6 Charles Darwin a eugenika

„*Darwinova základní myšlenka byla v zásadě velmi jednoduchá: když se u jedinců určitého druhu vyskytují různé dědičné vlastnosti a některé z nich prospívají přežití a rozmnožování více než jiné, v populaci tyto vlastnosti převládnou; následkem toho se změní celková dědičná výbava druhu.*“¹⁷³

Jak již bylo uvedeno, stala se evoluční vývojová teorie Charlese Darwina, především pak vydání jeho děl „O původu druhů“ v roce 1859 a „O původu člověka“ o dvanáct let později, výrazným mezníkem ve vnímání hodnoty lidského života. Příčinou této změny byla revoluční myšlenka, že veškeré biologické druhy se vyvinuly na základě čistě přírodních příčin. Byla osvobozením z představ, že lidstvo je podřízeno Bohu, neboť jím bylo stvořeno a za život mu zavázáno.¹⁷⁴ Darwin naopak člověka řadí do živočišné říše a nepřifazuje mu žádné zvláštní místo.

¹⁷⁰ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.* Vydání první. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 316-317.

¹⁷¹ SCHOPENHAUER, Arthur. *O vůli v přírodě a jiné práce.* Vydání první. Praha: Academia, 2007, s. 437.

¹⁷² Tamt., s. 438.

¹⁷³ BUDIL, Ivo T. *Za obzor západu.* Vydání 2. Praha: Triton, 2007, s. 477.

¹⁷⁴ DOWBIGGIN, Ian. *A Concise History of Euthanasia: Live, Death, God, and Medicine.* Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2007, s. 52-53.

„Mezi divochy duševně či tělesně slabí jedinci brzy umírají a přežívají obyčejně jen jedinci pevného zdraví. Na druhé straně my, civilizovaní lidé. Děláme vše pro to, abychom snížili úmrtnost; stavíme ústavy pro slabomyslné, tělesně postižené a nemocné, zavádíme zákony na ochranu chudých a naši lékaři vynakládají veškerý svůj um, aby udrželi každý život tak dlouho, jak jen to je možné[...].“¹⁷⁵

Vydání Darwinova díla znamenalo otřes ve vědeckém poznání, neboť vědní obory byly nuceny vyrovnat se s myšlenkou evoluce. Jeho myšlenky si našly řadu příznivců, ale i odpůrců. Staly se též příčinou vzniku sociálního darwinismu a z něj vzniknuvší eugeniky. K jejím zakladatelům náležel Darwinův bratranec Francis Galton, pokládáný svými současníky za génia.¹⁷⁶

Zrod eugeniky vyplýval mimo jiné z obav, že průvodní projevy modernizace, industrializace a urbanizace podlomí biologické zdraví západní populace. Vznikaly rozsáhlé chudinské čtvrti, v nichž se šířily nemoci, a rychle rostla kriminalita. Veřejné mínění volalo po radikální reformní politice. Ve Velké Británii byl tento pocit navíc umocněn problémy, které měli během búrské války odvedenci z průmyslových oblastí při potlačování odporu fyzicky zdatných rebelů. Jejich neúspěch byl údajně způsoben špatným fyzickým a morálním stavem, za který nesly, dle tohoto názoru, odpovědnost vlivy nevhodného sociálního prostředí, ze kterého vzešli. Eugenika se rychle rozšířila prakticky ve všech západních zemích. Lidská natalita a dědičnost se měly dostat pod kontrolu vědy.¹⁷⁷ Rasová ideologie, včetně antisemitismu, získala právě díky sociálnímu darwinismu poprvé oficiální uznání, těšila se oblibě široké veřejnosti a začala se uplatňovat v legislativě.

Novou vědu Galton rozdělil na negativní a pozitivní. Snahou negativní eugeniky bylo potlačit nežádoucí dědičné mentální a tělesné znaky prostřednictvím sociální kontroly, což znamenalo zamezit reprodukci nevhodných skupin, a tím je postupně společnosti zbavit. Pozitivní eugenika naopak podporovala reprodukci vyhovujících skupin, díky níž se šířily kladné mentální a fyzické vlastnosti.¹⁷⁸

K eugenickému hnutí se přihlásily významné osobnosti vědeckého, politického a kulturního života ve Velké Británii, USA, Francii a Německu a to bez ohledu na politickou orientaci. Patřili mezi ně například Georg Bernard Shaw, Alexander Graham Bell, Winston Churchill, syn Charlese Darwina Leonard, který stál v letech

¹⁷⁵ DARWIN, Charles. *O původu člověka*. Vydání 2. Praha: Academia, 2006, s. 156.

¹⁷⁶ BUDIL, Ivo T. *Za obzor západu*. Vydání 2. Praha: Triton, 2007, s. 478, 564.

¹⁷⁷ Tamt., s. 563-564.

¹⁷⁸ Tamt., s. 564.

1911–1928 v čele britské eugenické společnosti Eugenics Education Society, a mnoho dalších.¹⁷⁹

Velkého vlivu nabyla eugenika ve Spojených státech amerických a to již od počátku 20. století. Uvádí se, že srovnatelného rozšíření jako v USA dosáhla eugenika pouze v nacistickém Německu, pro nějž byly severoamerické praktiky vzorem. V roce 1907 byl ve státě Indiana odhlasován zákon o sterilizaci, jenž byl do roku 1933 zaveden ve 33 státech Unie a byl aplikován přibližně u šestnácti tisíc lidí. Jednotlivé případy nedobrovolné sterilizace se však v USA objevovaly až do roku 1972.¹⁸⁰

Vrcholem negativních eugenických snah se stalo Německo a nacistický program nazvaný T4¹⁸¹, k jehož spuštění vydal 1. září 1939 rozkaz Adolf Hitler. K teoretickému zdůvodnění cílených vyhlazovacích akcí určitých skupin obyvatelstva přispěl již dříve zmíněný spis Karla Bindinga a Alfreda Hocha „Poskytnutí souhlasu ke zničení života, který žití není hoden“.

Na počátku této tragédie stála idea sociální reformy, kterou se společnost vypořádá s nevléčitelně nemocnými a mentálně postiženými lidmi. Ve dvacátých a třicátých letech byla eutanazie bez vyžádání těchto osob praktikována v zařízeních, kde byli tito nemocní umístěni. Paradoxně bylo toto „dobrodiní“ zpočátku odprávoáno Židům, neboť nebyli považováni za plnohodnotné občany. Původně se jako oprávnění k tomuto zákroku uváděl soucit, snížená kvalita života, ekonomické náklady (tedy stejné důvody, které jsou argumentovány dnes). Postupně se praxe eutanazie rozšířila i na další skupiny obyvatel, například na senilní jedince a válečné veterány. Odtud byl již jen krok ke genocidě.¹⁸²

Akce, která následovala, byla podložena „vědeckými“ a tzv. „nezvratnými“ argumenty, jež tvrdily, že lze s naprostou jistotou určit, který život „není hoden žití“, a tudíž je vhodné takového člověka pro dobro společnosti odstranit.¹⁸³ Podstatou akce T4 se stalo „milosrdné usmrcení“ nevléčitelně nemocných, které bylo praktikováno již dříve, ale ne v takovém rozsahu. Na základě tohoto pokynu bylo zabito více než sto tisíc pacientů v psychiatrických léčebnách a několik tisíc postižených dětí. Na tuto

¹⁷⁹ BUDIL, Ivo T. *Za obzor západu*. Vydání 2. Praha: Triton, 2007, s. 564-566.

¹⁸⁰ Tamt., s. 565.

¹⁸¹ T4 je zkratka berlínské adresy, na níž sídlilo vedení zodpovědné za průběh programu – Tiergartenstraße 4.

¹⁸² POLLARD, Brian. *Eutanazie – ano či ne?*. Vydání první. Praha: Dita, 1996. s. 67-68.

¹⁸³ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 124.

akci navazovala rasová eugenika v podobě „rasové hygieny“ zaměřená na židovské a romské obyvatelstvo.¹⁸⁴

I tato tragédie začala v malých rozměrech, na počátku se jednalo o jednotlivé případy a odklon lékařů od základního lékařského postoje, kteří přijali názor, že skutečně existuje život „nehodný žití“. Zpočátku se týkal těžce nemocných, ale postupně se tato kategorie rozšiřovala o další skupiny: o neproduktivní, ideologicky a rasově nežádoucí a nakonec o všechny ne-Němce...¹⁸⁵

¹⁸⁴ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 231.

¹⁸⁵ MUNZAROVÁ, Marta. *Eutanazie nebo paliativní péče?*. Vydání první. Praha: Grada, 2005, s. 46.

5 EUTANAZIE A SOUČASNOST

Po celá předcházející staletí se medicína se svými omezenými možnostmi snažila především o zmírnění příznaků nemoci a o tišení bolesti, i když někdy za cenu zkrácení života umírajícího. Byla uplatňována tzv. situační etika, což znamená, že tam, kde lékař usoudil, že již není jiné pomoci a umírající velmi trpí, aplikoval utišující prostředky. Nejčastějším prostředkem bylo morfium. Lékař si byl bezpochyby vědom, že podáním vysoké dávky nejspíš urychlí smrt, ale společnost s jeho postupem souhlasila, protože lékař měl veškerou její důvěru a tímto postupem dopomáhal pacientovi k „dobré smrti“. Lékař byl vysoce vzdělaným člověkem, měl ve společnosti velmi vysoký kredit a lidé se na něj obraceli tak, jako se děti obrací na své rodiče, což byl klasický paternalistický vztah, kde se tato etika bez problémů uplatňovala.¹⁸⁶ Za nepřijatelné a kruté bylo naopak považováno jakékoliv prodlužování utrpení.¹⁸⁷

5.1 Východiska dnešního stavu

Díky vyspělé technice je dnes možné udržovat při životě lidi ve stavu, který byl dříve příčinou smrti a jenž působí utrpení nejen jim samotným, ale i jejich blízkým. To je jedním z hlavních důvodů diskuzí, které se snaží vyřešit tyto sporné záležitosti a zabránit tzv. dystanazii – zadržené smrti a mnoha dalším problémům.¹⁸⁸ Počátek i konec lidského života se v současnosti stal předmětem technologických manipulací.¹⁸⁹

Aplikací nových metod vznikají nové etické problémy, které je třeba řešit a jimiž nebylo nutné se v minulosti zabývat. Tyto záležitosti se snaží řešit bioetika jako poměrně nový obor, který je aplikací obecné etiky na oblast medicíny. Zabývá se etickými normami, které by nějakým způsobem dokázaly stanovit limity a regulativy pro aktivity vznikající právě díky novým technologickým možnostem. Díky technice je člověku umožněno kontrolovat vlastní existenci po biologické stránce a technika přináší i další nebezpečí, která mohou ohrozit existenci lidstva a způsobit problémy dalším pokolením. Došlo ke změně nazírání na lidský život a na úctu k němu, ztrácí se vědomí povinnosti vůči budoucím generacím.¹⁹⁰

¹⁸⁶ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 123.

¹⁸⁷ KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 230.

¹⁸⁸ MUNZAROVÁ, Marta. *Vybrané kapitoly z lékařské etiky: smrt a umírání*. 2. opravené vydání. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. 2002, s. 22.

¹⁸⁹ ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Vydání 1. Praha: Triton, 2005, s. 26.

¹⁹⁰ Tamt., s. 8-11.

Diskutuje se také o významu života a o tom, zda život může a smí být redukován pouze na biologické funkce. Vystávají otázky, co je to vlastně osoba, zda někdo, kdo ještě žije, je osobou vždy a v jakémkoliv stavu.¹⁹¹ To by mohlo mít velmi závažné důsledky pro rozhodování v eticky kontroverzních situacích a vyvstává otázka, zda a jak určit, kdy člověk přestává osobou být.¹⁹² Rozvíjí se též téma o kvalitě lidského života, zda existuje chvíle, kdy nemá smysl v životě pokračovat. Je-li to bolest, stáří, závislost na jiných lidech či jiné důvody. Co je tedy vůbec smyslem existence jako takové?¹⁹³ Nabízená řešení jsou různorodá, ale nedávají nám ani dnes, stejně jako v minulosti, jednoznačné odpovědi.

Dalším problémem je velký důraz dnešní sekularizované a konzumní společnosti na autonomii jedince. Každý jedinec, dle tohoto názoru, dokáže sám nejlépe posoudit své zájmy, přání, hodnoty, ideály, tedy i to, zda chce žít, nebo ne. Často bývá zmiňováno, že tento vývoj je zapříčiněn vytrácením hodnot, které byly uznávány po staletí, s vírou v Boha. Pokud neexistuje Bůh, pak není život jeho darem, ale je stejný jako vše, co mohu vlastnit a zacházet s tím podle svého uvážení. Potom je autonomie jedince absolutní a to, co bylo bráno jako závazné pro člověka, totiž posvátnost a nedotknutelnost lidského života, ztrácí smysl. Pokud po smrti není nic, pak se nemusíme za svá rozhodnutí, ať jsou jakákoliv, nikomu zodpovídat.¹⁹⁴ Je ironií, že takto pojatá autonomie nemá nic společného s původní Kantovou myšlenkou. Pro něj byla autonomie jednáním racionální bytosti, která jedná tak, jak jednat musí, jedná v souladu s racionální vůlí, která se může stát zevšeobecnitelnou maximou, tedy zákonem pro všechny ostatní bytosti. Dnešní jednání ve jménu autonomie je spíše jednáním svévolným, je spojeno s individuálními požitky, ne se sebekontrolou.¹⁹⁵

¹⁹¹ Touto problematikou se zabývá, jak uvádí Günter VIRT, australský etik Peter Singer ve svém díle „Praktická etika“, kde obhajuje stanovisko založené na tom, že ne každý člověk může být považován za osobu. Člověk, dle jeho stanoviska, není automaticky osobou jen pro příslušnost k lidskému druhu. Osobou se jedinec stává díky charakteristickým vlastnostem, ke kterým patří např. sebe-vědomí, sebe-kontrola, vědomí minulosti, přítomnosti a budoucnosti, schopnost navazovat kontakty s druhými, starost o druhé, komunikace aj. Z tohoto pohledu nejsou lidé, kteří nechápu rozdíl mezi životem a smrtí (např. lidé v kómatu, těžce poškození novorozenci), pro Singera osobami. To je důvodem jeho obhajoby dobrovolné i nedobrovolné eutanazie u těchto lidí, protože nejsou schopni sledovat své zájmy, a proto tento čin nepovažuje za protiprávní. Tím by se stal ve chvíli, pokud by takto byl zabit člověk, který vykazuje výše uvedené znaky, jež jej charakterizují jako osobu. Odmítá též současné dělení eutanazie na aktivní a pasivní, přímou a nepřímou a to z toho důvodu, že dle něj je konečným výsledkem ve všech případech smrt. (VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 23.).

¹⁹² ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Vydání 1. Praha: Triton, 2005, s. 31-32.

¹⁹³ MUNZAROVÁ, Marta. *Vybrané kapitoly z lékařské etiky: smrt a umírání*. 2. opravené vydání. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. 2002, s. 22.

¹⁹⁴ Tamt., s. 22-23.

¹⁹⁵ Tamt., s. 47.

To vše souvisí se stavem dnešní společnosti, která klade velký důraz na výkon, smyslem života se stává zvyšující se výroba, konzum, růst, pokrok, dokonalost, lepší životní úroveň. Jak ale do tohoto rámce zapadá člověk, který tato kritéria nesplňuje?¹⁹⁶ Člověk, který je postižený, nemocný, starý, a tudíž z hlediska společnosti neproduktivní, pouze ji zatěžující?

Problematika eutanazie se dnes zužuje na otázku: „*kdy a za jakých podmínek bude možné, vhodné a dokonce nutné ukončit léčbu, která je marná a která nemocnému přináší více problémů a utrpení než prospěchu.*“¹⁹⁷ Právě proto je nutné, aby veřejnost byla seznámena se základními fakty, bez nichž není možné celou záležitost racionálně řešit. Je také možné, že i radikální zastávce zkoriguje své názory a připustí například možnost zneužití a radikální odpůrce připustí, že existují situace, kdy je nutno ukončit marnou léčbu, která již vyčerpala své možnosti.¹⁹⁸

5.2 Paliativní péče a hospice

V diskusi o eutanazii nemůže chybět téma paliativní péče. Ta je hlavní možnou alternativou, jak řešit utrpení nemocných a umírajících bez toho, že by bylo nutno využívat krajního prostředku – eutanazie, a chránit je před opačnou a obávanou variantou smrti – dystanazií. Úvahy o eutanazii mnohdy tkví právě ve strachu ze zadržené smrti. Proto je nutná celospolečenská diskuze, která seznámí širokou veřejnost s možnostmi paliativní léčby a komplexní péče o umírající, neboť laická veřejnost mnohdy netuší, jaké jsou v této oblasti dnes možnosti.¹⁹⁹ Tento přístup lze považovat za další možný model konceptu „dobré smrti“ v jednom z jeho původních významů.

5.2.1 Historie paliativní a hospicové péče

Termín slova paliativní pochází z latinského slova „pallium“, které znamená masku, pokrytí, zakrytí pláštěm a to přesně vystihuje vlastní podstatu paliativní péče. Má za úkol ochránit ty, kteří jsou nevléčitelně nemocní, neponechat je bez pomoci ve chvíli, kdy kurativní léčba selhala. Základním posláním je ošetřit všechny dimenze

¹⁹⁶ MUNZAROVÁ, Marta. *Vybrané kapitoly z lékařské etiky: smrt a umírání*. 2. opravené vydání. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. 2002, s. 23.

¹⁹⁷ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 119.

¹⁹⁸ Tamt., s. 119.

¹⁹⁹ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 423-424.

člověka, neboť i v poslední fázi života se jedná o to, jak žít, tentokrát při umírání.²⁰⁰ Má za úkol ošetřit nejen tělo, ale i duši.

Paliativní péče bývá často prezentována jako nové odvětví medicíny, ač se jedná o nejstarší lékařskou a ošetrovatelskou disciplínu, jejíž historické kořeny jsou známy z antiky a byla jistě poskytována i dříve. Je to zřejmě způsobeno tím, že až dnešní moderní lékařská věda má mnoho účinných prostředků vedoucích k vyléčení, které byly dříve neznámé, takže většinou nezbývalo nic jiného, než jen mírnit obtíže nemocných v poslední fázi jejich života.²⁰¹

Hlavním poskytovatelem paliativní péče je v našich podmínkách hospic. Tento anglický výraz znamená útulek, útočiště a přichází na řadu ve chvíli, kdy medicína již vyčerpala veškeré cesty vedoucí k vyléčení. Jeho místo je tam, kde je potřeba citlivě vnímat osobnost člověka v konečných stádiích většinou onkologických onemocnění, tj. v závěrečných fázích života. Původně byly tímto termínem ve středověku nazývány tzv. domy odpočinku, kde si mohli unavení poutníci odpočinout a nabrat síly. Později tato útočiště zanikla, aby jejich myšlenka znovu ožila později.²⁰²

V roce 1842 založila Jeanne Garnierová v Lyonu společenství žen, jehož hlavním posláním bylo starat se o nevléčitelně nemocné. O pět let později otevřely tytéž ženy v Paříži první dům, který pojmenovaly hospic. V roce 1878 založila v Dublinu Marie Aikenheadová kongregaci Sester lásky a toto společenství založilo několik domů v Irsku i Anglii. Hlavním posláním bylo též doprovázení umírajících. V jednom z těchto hospiců, hospici sv. Josefa v Londýně, pracovala po 2. světové válce Cecily Saundersová, která během padesátých let postupně zformulovala zásady lékařské péče pro ty pacienty, které dostupná medicína již nedovedla vyléčit. Ona sama otevřela roku 1967 v Londýně hospic sv. Kryštofa, který byl dostupný všem potřebným a kterým se zde dostalo multidisciplinární paliativní péče.²⁰³ Založení tohoto hospice se stalo důležitým mezníkem ve vývoji celosvětového hospicového hnutí. V současnosti je po světě více než dva tisíce hospiců a je zřejmé, že paliativní péče a hospicové hnutí

²⁰⁰ MUNZAROVÁ, Marta. *Eutanazie nebo paliativní péče?*. Vydání první. Praha: Grada, 2005, s. 62.

²⁰¹ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 19.

²⁰² HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 45-46.

²⁰³ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 19-20.

jsou spolu neoddělitelně spjaty. Cecily Saundersová je oprávněně považována za zakladatelku moderní paliativní péče.²⁰⁴

Pokud se podíváme velmi stručně do historie v Čechách, zjistíme, že v roce 1874 byla na území Rakouska-Uherska otevřena první zdravotnická škola, Česká ošetrovatelská škola. Vznikla zásluhou lékaře Vítězslava Janovského, Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské. První skutečná odborná ošetrovatelská škola pak byla založena v Praze v roce 1916.²⁰⁵

V České republice je zakladatelkou hospicového hnutí MUDr. Marie Svatošová, která v roce 1993 založila občanské hnutí Ecce homo, jehož prvním významným počinem bylo v roce 1995 založení a vybudování prvního českého Hospice Anežky České v Červeném Kostelci.²⁰⁶

Často je též pokládána otázka, zda nemocnice, nebo hospic? Podle Marie Svatošové je potřeba obojí, protože obě instituce se vzájemně doplňují. Hospic nemůže nahradit nemocnici a to platí i opačně. V určitém okamžiku, kdy pacient potřebuje odborná vyšetření, se bez nemocniční péče neobejde, ale zde je nutno upozornit na skutečnost, že myšlenka hospice se dá uplatnit i v nemocničním prostředí, na jednotlivých odděleních. Jde jen o to najít vůli k uskutečnění této myšlenky.²⁰⁷

5.2.2 Definice paliativní péče

Jednotná definice paliativní péče neexistuje, ale dá se říci, že všechny vyjadřují tutéž myšlenku: „*Paliativní péče je aktivní péče poskytovaná pacientovi, který trpí nevyлéčitelnou chorobou v pokročilém nebo konečném stadiu. Cílem paliativní péče je zmírnit bolest a další tělesná a duševní strádání a udržet co nejvyšší kvalitu života.*“²⁰⁸

Paliativní péče usiluje o prodloužení a zachování života, jehož celková kvalita bude pro pacienta přijatelná. Respektuje jeho důstojnost, přání a potřeby tím, že se snaží vytvořit takové podmínky, ve kterých chce umírající se svými blízkými strávit zbytek života a nabízí také všestrannou pomoc příbuzným a přátelům umírajícího, a tím jim pomáhá zvládnout zármutek po smrti blízkého člověka. Paliativní péče

²⁰⁴ SVATOŠOVÁ, Marie. *Hospice a umění doprovázet*. 2. vydání. Praha: Ecce Homo, 1995, s. 133.

²⁰⁵ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 30.

²⁰⁶ Tamt., s. 47.

²⁰⁷ SVATOŠOVÁ, Marie. *Hospice a umění doprovázet*. 2. vydání. Praha: Ecce Homo, 1995, s. 133.

²⁰⁸ SLÁMA, Ondřej et al. *Paliativní medicína pro praxi*. První vydání. Praha: Galén, 2007, s. 25.

je moderní typ péče o nevyлéčitelně nemocné, u nichž již byly vyčerpány všechny možnosti kauzální léčby. Zabývá se utrpením, potřebami a důstojností lidí na konci života. Svým charakterem jde o péči interdisciplinární. Kromě zmírňování nežádoucích projevů nemoci medicínskými prostředky zahrnuje i péči ošetrovatelskou, psychologickou, sociální a duchovní.²⁰⁹

Paliativní péče bývá často zaměňována za každou léčbu, která již není kurativní, někteří ji dokonce ztotožňují s eutanazií, což je zásadní etický rozdíl. Paliativní péče není aktivním ukončením života, ale ani jeho prodlužováním za každou cenu.²¹⁰

5.2.3 Obecná a specializovaná paliativní péče

Paliativní péče se rozděluje v závislosti na míře komplexnosti péče, která je nutná k zachování potřebné kvality života, na obecnou a specializovanou.

Obecnou paliativní péčí se rozumí dobrá klinická praxe v situaci pokročilého onemocnění, která je poskytována zdravotníky v rámci základních odborností. Zahrnuje rozpoznání, sledování a ovlivňování toho, co je významné pro kvalitu pacientova života. Je to základní léčba symptomů, respekt k pacientově autonomii, efektivní komunikace s pacientem a jeho rodinou, organizační zajištění. Tuto péči by měli umět poskytnout všichni zdravotníci s ohledem na specifika své odbornosti. Větší část z celkově poskytované paliativní péče činí právě obecná paliativní péče.²¹¹

Specializovaná paliativní péče je aktivní interdisciplinární péče poskytovaná týmem odborníků, kteří jsou v této oblasti vzděláni. Součástí týmu je lékař, zdravotní sestry, sociální pracovník, psycholog, fyzioterapeut, pastorační pracovník a podle potřeby další odborníci. Specializovaná paliativní péče nastupuje tam, kde možnosti obecné paliativní péče již nestačí. Může mít různé organizační formy: např. mobilní specializovaná paliativní péče, lůžkový hospic, oddělení paliativní péče v rámci nemocnice, ambulance, konziliární tým paliativní péče aj.²¹²

²⁰⁹ SLÁMA, Ondřej et al. *Paliativní medicína pro praxi*. První vydání. Praha: Galén, 2007, s. 25.

²¹⁰ Tamt., s. 26-27.

²¹¹ Tamt., s. 30.

²¹² Tamt., s. 30-31.

5.2.4 Problematika paliativní péče v České republice

Péče o nevléčitelně nemocné a umírající v České republice není v některých základních aspektech stále na dobré úrovni. Paliativní péče, ač je kvalitní, není všeobecně dostupná.

V důsledku odlišné politické a ekonomické situace byl rozvoj paliativní péče v České republice opožděn oproti vyspělým zemím o několik desetiletí. Zájem o paliativní medicínu se v naší republice rozvinul až po roce 1989, kdy se zdravotničtí pracovníci mohli seznámit s praxí v zahraničí a získat tak poznatky pro práci doma. Díky tomu došlo k vybudování prvních hospiců a v posledních letech i ke vzniku agentur domácí hospicové péče. V naší republice ale stále chybí koncepční zdravotní politika v oblasti péče o nevléčitelně a terminálně nemocné. Nedostatkem je také absence zákonného rámce a toho, jak financovat specializovanou domácí paliativní péči.²¹³

Dokument Rady Evropy z roku 1999 (Charta práv umírajících) doporučuje vládám členských států, aby přijaly politická a legislativní opatření k vytvoření rámce pro zajištění a dostupnosti paliativní péče. Tato otázka by měla být vnímána jako důležité téma státní zdravotní politiky.²¹⁴ „V ČR se paliativní péče v posledních 20 letech prosazovala spíše „zdola“, tedy aktivitou obětavých jednotlivců a nevládních neziskových organizací.“²¹⁵

Úroveň a dostupnost obecné paliativní péče závisí na obvodních lékařích nebo na úrovni péče o nevléčitelně nemocné v nemocnicích a léčebnách. Existují velké rozdíly mezi lékaři i nemocnicemi. Specializovaná paliativní péče je v ČR poskytována pouze v lůžkových hospicích, v několika ambulancích při onkologických klinikách a v několika domácích hospicích. Úroveň obecné paliativní péče se pomalu zlepšuje, ale specializované paliativní péči téměř chybí některé formy, které jsou běžné v zahraničí. Mezi ně patří například oddělení paliativní péče v rámci nemocnic,²¹⁶ konziliární týmy a ambulance paliativní medicíny. Celostní multidisciplinární specializovaná domácí paliativní péče je zatím dostupná pouze na třech místech

²¹³ SLÁMA, Ondřej. Specializovaná paliativní péče je dostupná pětina pacientů. *Sociální práce*. 2010. roč. 10, č. 2, s. 60-61.

²¹⁴ Tamt., s. 60.

²¹⁵ Tamt., s. 60.

²¹⁶ Prvním významným počinem v této oblasti bylo otevření oddělení paliativní péče v rámci Jihlavské nemocnice v květnu 2011, druhé oddělení pak bylo otevřeno v listopadu 2011 v Nemocnici Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze.

v republice a tyto týmy fungují mimo rámec úhrady ze zdravotního pojištění, protože ze strany zdravotních pojišťoven není zájem tuto péči hradit.²¹⁷

Prioritou lékařů v nemocnicích je záchrana nebo prodloužení života. Stranou někdy zůstává mírnění bolesti. Řada pacientů proto zbytečně trpí, i když dobrou paliativní péčí by jejich strádání mohlo být odstraněno nebo alespoň zmírněno. Někdy jsou pacienti uměle udržováni při životě za každou cenu, i když je jasné, že jejich stav se nezlepší, a lékaři bývají postaveni před dilema, kdy marnou léčbu ukončit.²¹⁸ Pomoci v jejich rozhodování by jim mohlo důležité stanovisko České lékařské komory z ledna roku 2010 o přechodu z intenzivního na paliativní režim, které v březnu téhož roku pro Lidové noviny okomentoval Marek Vácha, přednosta Ústavu etiky 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy (viz příloha č. 3).

5.2.4.1 Vyhodnocení problematiky paliativní péče v ČR

Rozsáhlá zpráva „Umírání a paliativní péče v ČR (situace, reflexe, vyhlídky)“ z května roku 2004 shrnuje výsledky výzkumu stavu péče o umírající v naší zemi. Tento výzkum potvrdil zkušenosti mnoha zdravotníků a dalších odborníků. Kvalita paliativní péče v ČR je nedostatečná a mnohému utrpení by bylo možno předejít. Kvalitní péče o umírající existuje, je však dostupná pouze malé části umírajících.²¹⁹

Alarmující skutečností je to, že specializovaná paliativní péče je dostupná pouze 1 % umírajících. Veřejnost je s touto situací nespokojena a existuje velmi markantní rozpor mezi preferencemi veřejnosti a skutečností. Přes 70 % veškerých úmrtí nastává v nemocnicích, léčebnách dlouhodobě nemocných či domovech důchodců, přitom 80 % dotázaných si takto zemřít nepřeje. Kontinuita a koordinace péče je velmi nedokonalá. Účast rodiny a pacienta na důležitých rozhodnutích o léčbě je výjimkou a podpora rodin, které se rozhodnou o umírajícího pečovat doma je nedostatečná. Dalším problémem je to, že 90 % oslovených mladých lékařů se necítí být připraveno na komunikaci s umírajícím a jeho rodinou. Žádná část systému zdravotní a sociální péče se systematicky nevěnuje pozůstalým, financování péče o umírající

²¹⁷ SLÁMA, Ondřej. Specializovaná paliativní péče je dostupná pětina pacientů. *Sociální práce*. 2010. roč. 10, č. 2, s. 60-61.

²¹⁸ Tamt., s. 60-61.

²¹⁹ SLÁMA, Ondřej a ŠPINKA, Štěpán. *Koncepce paliativní péče v ČR: pracovní materiál k odborné a veřejné diskusi*. 1. vydání. Praha: Cesta domů, 2004, s. 13.

je nevyhovující a často demotivující a zásadně tak omezuje její dlouhodobý rozvoj. Aní vzdělávání zdravotníků v této oblasti není zcela uspokojivé.²²⁰

Výhody paliativní péče jsou přitom zřejmé v několika oblastech. Pokud bude důsledně uplatňována a lidé budou informováni o možnostech důstojného odchodu ze života, budou lékaři jistě velmi pozitivně oceňováni za humánní přístup k umírajícím a nebudou podezíráni z úmyslného krácení života. Nemocní naopak nebudou mít obavy ze zbytečného a prodlužovaného strádání. Tato péče může také zabránit pocitům viny u pozůstalých, které se dostávají s myšlenkou na ukončení života trpícího blízkého – eutanazii. S odstupem času a po uklidnění emocí mnozí přiznávají, že přání zkrátit život blízkého člověka bylo motivováno i strachem před jejich vlastním budoucím utrpením.²²¹

Pokud by se podařilo komplexně a koordinovaně prosadit zásady paliativní péče včetně systematického vzdělávání zdravotnického personálu, podpory výzkumu v této oblasti péče a změnou současné legislativy i dořešit všechny problematické části tohoto systému, zcela jistě by ubylo snah o uzákonění či legalizaci krajního prostředku, jímž je eutanazie. Tyto snahy nezmizí nikdy, ale je možné je eliminovat prostředky, které naše společnost má, jen je z různých důvodů nevyužívá.

²²⁰ SLÁMA, Ondřej a ŠPINKA, Štěpán. *Koncepce paliativní péče v ČR: pracovní materiál k odborné a veřejné diskusi*. 1. vydání. Praha: Cesta domů, 2004, s. 14-15.

²²¹ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 424.

6 ZÁVĚR

Ve své práci zaměřené na vývoj názorů na eutanazii v historii a s tím spojeného vývoje samotného pojmu eutanazie jsem se snažila prezentovat vše, co jsem pokládala za podstatné pro přiblížení tohoto tématu, neboť literatura, jež se dnes věnuje problematice eutanazie, je pochopitelně zaměřena spíše na lékařskou etiku a nové otázky s ní spojené. Historie tak není primárně jejím cílem.

V první kapitole byl přiblížen vývoj pojmu eutanazie od antických dob, odkud je nám znám, až po současnost. Podle předpokladu se potvrdilo, jak velký vliv na jeho proměny měl přístup k člověku a jeho role ve společnosti v různých historických obdobích, neopominutelná je významná role náboženství, především pak ve středověku. Od 19. století se o tuto proměnu zasadil především rychlý rozvoj vědeckého poznání a potlačení role náboženství. Co se týká vnímání hodnoty lidského života, stalo se přelomovým bodem uveřejnění Darwinovy evoluční teorie, která se ve 20. století stala nepřímou příčinou tragédie nacistického programu eutanazie nazvaného T4. Můžeme říci, že názory na eutanazii ve smyslu „dobré smrti“ v historii úzce souvisí s otázkou sebevraždy, s právem člověka na svobodné rozhodování o vlastním životě, souvisí ale také s mnohdy diskutabilním právem společnosti zbavit se viníků či slabých a společnost zatěžujících jedinců. I takové významy má eutanazie. Proto se netýká jen umírání, ale celého našeho života.

Navazující, druhá část práce nás stručně seznámila s historickým vývojem pohledu na umírání a smrt, neboť tyto fenomény jsou nedílnou součástí daného tématu. Ukázala proměny přístupu k umírajícím v průběhu staletí až do dnešní doby, kdy se hovoří o tabuizaci a dehumanizaci smrti a hledají se východiska z této situace.

Třetí, hlavní část práce přiblížila názory filosofů na problematiku eutanazie ve smyslu „dobré smrti“ v jejich rozmanitých významech od antiky až po 19. století, kdy se pohled na tuto problematiku stal především doménou vědy, medicíny, ale i širší celospolečenské diskuze.

V pojetí Platóna, Aristotela a Seneky měla eutanazie několik zcela odlišných významů, od možnosti sebevraždy v případě utrpení či hanby až po právo společnosti zbavit se slabých jedinců včetně novorozeňat či zločinců, u Platóna byly jasně patrné eugenické snahy.

Při studiu literatury jsem zjistila, že co se týká historie eutanazie, je obvykle vynechán středověk. Ač se jedná o historicky velmi dlouhé období, přístup k sebevraždě byl dogmatický, což je zřetelně vidět na názorech představitele raného středověku Augustina Aurelia a představitele středověku pozdního, Tomáše Akvinského. I přes rozdíl mnoha staletí, který mezi nimi je, lze jejich názory a argumenty považovat za téměř totožné. Oba vycházejí z myšlenek Platónových, Aristotelových a též z Bible. Paradoxem této doby je, že spíše byl ospravedlnitelný trest smrti vykonaný pro dobro společnosti či vedení spravedlivé války, než sebevražda, ať byla spáchána z jakýchkoliv pohnutek.

Změna v náhledu na lidský život, a tím i na možnost o něm svobodně rozhodovat, postupně přichází s nástupem renesance. I přes stále dominující roli náboženství přichází určité uvolnění. Významným představitelem obhajujícím toto východisko v případě utrpení, a to dokonce s pomocí druhých, je Thomas More.

Na počátku novověku se stal prvním, kdo od antických dob přímo použil termín eutanazie, Francis Bacon. Byl tím, kdo propagoval myšlenku využití vědy a vědeckého poznání ve prospěch lidstva. V jeho pojetí je eutanazie spojena s lékařskou pomocí, která má vést ke zmírnění utrpení umírajících za použití všech dostupných medicínských prostředků. Není spojena s požadavkem na záměrné a přímé usmrcení pacienta. Důraz kladl též na osobní duševní přípravu. Jeho pojetí „dobré smrti“ se stalo, jak uvádí Josef Kuře, „*nosným pro lékařskou praxi až do 19. století*“.²²²

Dalším významným mezníkem v pohledu na dobrovolné ukončení života se stalo osvícenství. Důležitým příspěvkem je zde esej „On Suicide“ Davida Huma, který obhajoval právo člověka na ukončení života plného utrpení a argumentoval zde mimo jiné i prospěšností takového činu pro společnost. Tedy hlediskem známým již z antiky. Podle něj takový čin není vzpourou proti Bohu, ale činem záslužným. Zcela opačný názor pak zastával Immanuel Kant, jenž argumentoval kategorickým imperativem a tedy tím, že sebevražda se nikdy nemůže stát obecným zákonem, jímž by se mohl řídit každý, bez rozdílu. Přehled názorů filosofů uzavírá Arthur Schopenhauer, jenž bývá prezentován jako zastánce a zároveň odpůrce sebevraždy. V jeho případě jde ovšem o to, z jakých děl autoři, kteří ho interpretují, čerpají. Obecně můžeme říci, že Schopenhauer sice považuje sebevraždu z pohledu svého filosofického učení za čin zbytečný, ale morální právo na něj člověku neupírá.

²²² KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 228.

Pro úplnost pak tuto kapitolu uzavírá přiblížení přelomové myšlenky, již se stala evoluční vývojová teorie Charlese Darwina a praxe eugeniky.

Z výše uvedeného přehledu je patrné, že pojetí eutanazie v historii je skutečně velmi diferencované, a proto je zavádějící používat tyto názory v dnešních diskuzích o problematice eutanazie jako podpůrné argumenty jedné či druhé strany. Důvodem je, že při argumentaci historickými příklady vzniká riziko, že budou přejímány nekriticky, bez znalosti kontextu doby a tedy důvodů, proč vznikly.

Poslední částí práce se dostáváme do současnosti. Je věnována stručnému shrnutí příčin dnešního stavu a alternativě eutanazie, kterou je paliativní a hospicová péče, s důrazem na situaci v České republice. Je zřejmé, jaké rezervy tato péče skrývá a jaké nedostatky je potřeba odstranit, aby byla dosažitelná pro mnohem více umírajících, než je tomu dnes.

Z historického vývoje vidíme, jak velkou měrou se o změnu ve všech oblastech lidského života zasadilo náboženství a posléze vědecké poznání. Objevily se nové převratné možnosti, které přinesly mnoho pozitivního. Ale i pokrok má svá negativa, na něž je nutno upozorňovat. Někdy je též dobré podívat se do minulosti a vrátit se k původním, „nevědeckým“ způsobům chování a myšlení.

7 SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH SPISŮ ANTICKÝCH A STŘEDOVĚKÝCH AUTORŮ

ARISTOTELÉS	Eth. Nic. Pol.	Ethica Nicomachea (Etika Nikomachova) Politica (Politika)
AUGUSTIN	De civ. Dei	De civitate Dei (O boží obci)
PLATÓN	Leg. Phd. Resp.	Leges (Zákony) Phaedo (Faidón) Respublica (Ústava)
SENECA	Ep.	Ad Lucilium epistulae morales (Listy Luciliovi)
TOMÁŠ AKVINSKÝ	Summa theol.	Summa theologiae (Summa teologická)

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AKVINSKÝ, Tomáš. *Theologická summa, druhé části druhý díl*. Olomouc: Edice Krystal, 1938. ISBN neuvedeno.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Vydání první. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: zdivočelá smrt*. Vydání první. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-293-3.

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Třetí, nezměněné vydání. Praha: PBtisk Příbram, 2009. ISBN 80-86027-29-5.

ARISTOTELÉS. *Politika*. Třetí vydání. Praha: PBtisk Příbram, 2009. ISBN 80-86027-30-9.

AUGUSTIN. *O boží obci knih XXII*. Předtisk prvního vydání. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1284-3.

BACON, Francis. *Of the Advancement and Proficiency of Learning of the Partitions of Sciences, IX Bookes*. Oxford: Printed by L. Lichfield, for R. Young & E. Forrest, 1640. ISBN neuvedeno.

Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 16 (7. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2008. ISBN 978-80-85810-80-6.

BUDIL, Ivo T. *Za obzor západu*. Vydání 2. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6.

DARWIN, Charles. *O původu člověka*. Vydání 2. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1423-3.

DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. 1. vydání. Praha: Volvox Globator, 2007. ISBN 80-7207-628-4.

DOWBIGGIN, Ian. *A Concise History of Euthanasia: Live, Death, God, and Medicine*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007. ISBN-13: 978-0-7425-3111-6, ISBN-10: 0-7425-3111-2.

ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. ISBN 80-85844-39-7.

GORFUNKEL, Aleksandr Ch. *Renesanční filosofie*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1987. ISBN neuvedeno.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007. ISBN 978-80-7262-471-3.

HUME, David. On Suicide. In: HUME, David. *The Philosophical Works*. Boston: Little, Brown and Company, 1854. ISBN neuvedeno.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Vydání 2. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0152-5.

MORE, Thomas. *Utopie*. Vydání 2. Praha: Mladá fronta, 1978. ISBN 23-074-78.

MUNZAROVÁ, Marta. *Eutanazie nebo paliativní péče?*. Vydání první. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1025-0.

MUNZAROVÁ, Marta. *Vybrané kapitoly z lékařské etiky: smrt a umírání*. 2. opravené vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002. ISBN 80-210-3017-8.

ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Vydání 1. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-486-1.

PLATÓN. *Faidón*. Šesté, opravené vydání. Praha: Oikoymenh, 2005. ISBN 80-7298-158-7.

PLATÓN. *Ústava*. Třetí, opravené vydání. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-024-9.

PLATÓN. *Zákony*. Vydání 1. Praha: Knihotisk, 1961. ISBN neuvedeno.

- POLLARD, Brian. *Eutanazie – ano či ne?*. Vydání první. Praha: Dita, 1996. ISBN 80-85926-07-5.
- RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vydání první. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-06-5.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Vydání první. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-039-4.
- SENECA, Annaeus Lucius. *Výbor z listů Luciliovi*. Vydání druhé. Praha: Svoboda, 1987. ISBN 25-076-87.
- SHAKESPEARE, William. *Šest her. Svazek první*. 1. Vydání tohoto souboru. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-7108-042-X.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I*. Vydání první. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998. ISBN 80-901916-4-9.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *O vůli v přírodě a jiné práce*. Vydání první. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1547-1.
- SLÁMA, Ondřej a ŠPINKA, Štěpán. *Koncepce paliativní péče v ČR: pracovní materiál k odborné a veřejné diskusi*. 1. vydání. Praha: Cesta domů, 2004. ISBN 80-239-4330-8.
- SLÁMA, Ondřej et al. *Paliativní medicína pro praxi*. První vydání. Praha: Galén, 2007. ISBN 978-80-7262-505-5.
- STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008. ISBN 978-80-7043-711-7.
- SUETONIUS. *Životopisy dvanácti císařů*. Vydání třetí. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966. ISBN nevedeno.
- SVATOŠOVÁ, Marie. *Hospice a umění doprovázet*. 2. vydání. Praha: Ecce Homo, 1995. ISBN 80-902049-0-2.
- ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006. ISBN nevedeno.

ŠRAJER, Jindřich. *Suicidium, sebeobětování nebo mučednictví?*. Vydání 1.

Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-291-5.

VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004.

ISBN 80-247-0279-7.

VIEWEGH, Josef. *Literatura a sebevražda*. Vydání první. Brno: Psychologický ústav

AVČR, 1996. ISBN 80-85880-10-5.

VIEWEGH, Josef. *Psychologická hlediska péče o dlouhodobě nemocné a umírající:*

úvod do psychologické thanatologie. 1. vydání. Brno: ÚDV SZP, 1981.

ISBN neuvedeno.

VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Vydání první. Praha:

Vyšehrad, 2000. ISBN80-7021-330-2.

ČASOPISY A PERIODIKA

SLÁMA, Ondřej. Specializovaná paliativní péče je dostupná pětina pacientů. *Sociální práce*. 2010, roč. 10, č. 2. s. 60-61. ISSN 1213-6204.

KUŘE, Josef. Dobrá smrt. K filosofickému ujasnění pojmu eutanazie. *Filosofia*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 223-234. ISSN 0046-385X.

VÁCHA, Marek. Ukončení zbytečné léčby. *Lidové noviny*. 5. 3. 2010.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Euthanasia. In: En.wikisource.org [online]. 3.5.1873 [cit. 2012-03-06]. Dostupné z:

http://en.wikisource.org/wiki/Popular_Science_Monthly/Volume_3/May_1873/

Euthanasia.

VONDRÁČEK, Lubomír. Hippokratova přísaha. In: Česká lékařská komora [online].

23.5.2001 [cit. 2012-03-06].

Dostupné z: http://www.clkuo.cz/dokumenty/prolekare/hipokratova_prisaha.htm.

9 RESUMÉ

This bachelor work deals with an emotional, difficult, and frequent topic of euthanasia. First, there is clarified and described the very concept of euthanasia, which could have many meanings completely different culturally and historically and their inaccurate interpretations bring in many debate issues.

One part of the work is an introduction of the historical evolution of opinions on dying and death, as these phenomena are an integral part of the topic. There are given some ideas of changes in approach to the dying people over the centuries up to the present time. During this period of time the points as a taboo and dehumanisation of death have been discussed and resolutions of this situation have been searched.

The main part of the work is comprised of an approach and analysis of the views of philosophers on euthanasia as the concept of "good death" in history from ancient times until the 19th century. It has been demonstrated that the concept of euthanasia in the history is indeed much differentiated, and therefore it is misleading to use these ideas in today's debate on the issue of euthanasia as the supporting arguments for one or the other point of view. Since the 19th century, euthanasia has become the limelight of rapidly developing science, medicine, and also the subject of broader social discussion. It was suppressed the role of religion, which has brought a change of view on human life and its value. An important milestone was the publication of Charles Darwin's development of evolutionary theory, which indirectly became the cause of the tragic project of euthanasia in Nazi Germany.

In the conclusion, attention is focussed on the present situation of euthanasia and its background. There are presented the alternatives to euthanasia, which could be hospice and palliative care. More specific analysis is devoted to the situation in the Czech Republic, where, since 1990, both types of care have been developing, but still many reserves can be found.

10 PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Aktivní a pasivní eutanazie

Aktivní eutanazie je jednání, které má uspišit či navodit smrt druhého člověka. Právě toto je eutanazií ve vlastním slova smyslu. V tomto případě musí být dodrženy dvě podmínky: pacient je ten, kdo provedení aktivně vyžaduje, a lékař je ten, kdo ji aktivně provede. Pro aktivní eutanazii se také užívá termín „strategie přeplněné stříkačky“.²²³ „*Eutanazie je chtěným a záměrným činem: Pacient musí své vlastní usmrcení požadovat, žádost musí být opakovaná (v blízkém časovém horizontu), kompetentní – tedy vědomá, na pacienta nesmí být vyvíjen žádný nátlak. Nelze tedy hovořit o eutanazii u jedinců, kteří takový souhlas nemohou poskytnout (potrat, usmrcení dítěte, dementní pacienti, kóma, atd.) nebo u úmrtí, kdy pacient zemřel na nutný vedlejší efekt poskytované prospěšné léčby.*“²²⁴

Pasivní eutanazií se rozumí nejednání nebo zřeknutí se určitého jednání, které má nebo alespoň může mít za následek uspišení úmrtí druhého člověka. Typickým příkladem takového ukončení jednání jsou případy lidí, kteří již nejsou schopni samostatného života a jejich životní funkce udržují pouze přístroje.²²⁵ Pro pasivní eutanazii se také někdy používá termín „odkloněné stříkačky“.²²⁶

Rozlišení mezi aktivní a pasivní eutanazií může být často velmi obtížné. I nejednání je naším rozhodnutím a neseme za něj stejnou odpovědnost jako za jednání. Toto rozlišení je ale přes všechny těžkosti přesto velmi důležité, protože rozdíl mezi tím, zda necháme konci života přirozený průběh, nebo zda aktivně ukončíme život člověka, je obrovský a etické i právní hodnocení je zcela rozdílné.²²⁷

²²³ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 120.

²²⁴ SLÁMA, Ondřej et al. *Paliativní medicína pro praxi*. První vydání. Praha: Galén, 2007, s. 321.

²²⁵ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 11.

²²⁶ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 120.

²²⁷ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 11-12.

Přímá a nepřímá eutanazie

I rozlišení těchto dvou pojmů přináší komplikace, ale přesto je důležité o existenci rozdílů vědět. O eutanazii bychom měli hovořit pouze v případě, kdy se jedná o přímou eutanazii, tj. o zamýšleném aktivním uspíšení či navození smrti.²²⁸

V případě nepřímé eutanazie je uspíšení smrti nezamýšleným důsledkem jednání, které má za cíl zbavit nemocného bolesti či jiného utrpení. Klasickým případem je zde podávání prostředků tišících bolest u pacientů v terminálním stádiu onemocnění, které mohou, ale nemusejí být příčinou zkrácení života.²²⁹

Dobrovolná a nedobrovolná eutanazie

Pokud žádá pacient na základě vlastního svobodného rozhodnutí o vykonání eutanazie, jedná se o eutanazii dobrovolnou. Opakem výše uvedeného je tzv. eutanazie nedobrovolná, která je prováděna nejčastěji u více či méně nekompetentních pacientů na žádost rodiny a z rozhodnutí lékaře.²³⁰ Jedná se o eutanazii nevyžádanou a s největší pravděpodobností i nechtěnou.²³¹

Mezistupněm aktivní eutanazie je tzv. eutanazie nevyžádaná, kdy pacient není schopen platným způsobem vyjádřit svůj postoj k připravovanému provedení aktivní eutanazie, ale k jejímu provedení je postačující domněnka, že by s jejím uskutečněním souhlasil.²³²

Sociální a prenatální eutanazie

Pojem sociální eutanazie se v České republice příliš nepoužívá, ačkoliv se jedná o pojem aktuální. Vychází ze skutečnosti, že není prakticky možné poskytnout všem lidem, kdykoliv a kdekoliv na světě, stejně kvalitní péči odpovídající současným poznatkům vědy a medicíny. Jednotlivému pacientovi lze poskytnout pouze redukovanou péči s ohledem na to, jak omezené jsou ekonomické, geografické a vzdělanostní zdroje lokality, v níž se právě nachází. V tomto směru je nejvíce zdůrazňována ekonomická problematika alokace zdrojů, méně už je zmiňována

²²⁸ ŠPINKOVÁ, Martina a ŠPINKA, Štěpán. *Euthanasie: víme, o čem mluvíme?*. Praha: Cesta domů, 2006, s. 12.

²²⁹ Tamt., s. 12.

²³⁰ Tamt., s. 12.

²³¹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 120.

²³² Tamt., s. 120.

geografická dostupnost a pouze výjimečně se připouští, že některé diagnostické a léčebné postupy zatím prostě neumíme provádět.²³³

Kontroverzní pojem prenatální eutanazie označuje interrupce ze sociálních důvodů. Bývá odborníky odmítána z důvodu, že nechtěné dítě není nevyléčitelně nemocné, netrpí bolestmi a o smrt žádat nemůže. Rozhoduje o něm někdo jiný.²³⁴

Asistovaná sebevražda

Asistovaná sebevražda je zvláštním druhem eutanazie. Jde o úmyslné usmrcení sebe sama na opakovanou žádost s pomocí druhé osoby – lékaře. Lékař je žádán o metodickou radu, případně o podání konkrétního prostředku, který si ale aplikuje pacient sám.²³⁵ Lékař v tomto případě nejedná aktivně, ani nemusí být v rozhodujícím okamžiku přítomen.

Dystanazie

K diskuzím o uzákonění či legalizaci eutanazie často přispívají obavy ze zadržované smrti – dystanazie, která je opakem eutanazie. Můžeme říci, že se jedná o snahu lékařů pomocí terapeutických možností udržet nemocného člověka co nejdéle při životě a to často doslova „za každou cenu“, ač by jinak již v klidu zemřel.²³⁶

Uzákonění a legalizace eutanazie

I v případě těchto dvou pojmů dochází velmi často k jejich záměně, ač přesné rozlišení je nesmírně důležité. Podle Heleny Haškovcové je: „*Zaměňovat výrazy uzákonění a bezrestnost zavádějící a nebezpečné. Rozdíl mezi uzákoněním a bezrestností eutanazie je propastný.*“²³⁷ Pokud je něco uzákoněno, pak na to má občan, za splnění zákonem daných podmínek, právo a nenaplnit toto právo by bylo trestným činem, což by platilo i v případě uzákonění aktivní eutanazie.²³⁸ Aktivní eutanazie není uzákoněna nikde na světě.²³⁹

²³³ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 122.

²³⁴ Tamt., s. 122.

²³⁵ Tamt., s. 122.

²³⁶ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 423.

²³⁷ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 127.

²³⁸ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Galén, 2007, s. 127.

²³⁹ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 445.

Legalizací eutanazie je zaručena, při dodržení stanovených podmínek, beztrestnost lékaře, který ji vykonal. Při jejich nedodržení může být trestně stíhán. Nejznámějším příkladem této praxe je Holandsko, ale i zde hrozí při nedodržení pravidel až dvanáctileté vězení, což je považováno za pojistku proti zneužití eutanazie. Výhodou zde je, že pokud má lékař pochybnosti, nemusí eutanazii vykonal, což by v případě jejího uzákonění bylo jeho povinností.²⁴⁰

²⁴⁰ VORLÍČEK, Jiří et al. *Paliativní medicína*. Vydání druhé. Praha: Grada, 2004, s. 445-446.

Příloha č. 2

Hippokratova přísaha

„Přisáhám při lékaři Apollonu, při Hygieii a Panacei, volám za svědky všechny bohy a bohyně, že ze všech sil a s plným svědomím budu plnit tento slib: Budu si vážit svého mistra v tomto umění jako svých vlastních rodičů, budu se s ním dělit o svůj příjem, budu mu dávat to, čeho bude mít nedostatek, budu pokládati jeho děti za své bratry pokrevné a ze své strany vyučím je v tomto umění bez odměny a bez závazků. Umožním účast na vědění a naukách tohoto oboru především svým synům, dále synům svého mistra a potom těm, kdo zápisem a přísahou se prohlásí za mé žáky, ale nikomu jinému. Aby nemocní opět nabyli zdraví, nařídím opatření podle svého nejlepšího vědění a posouzení a budu od nich vzdalovati všechno zlé a škodlivé. Nehodlám se pohnouti od nikoho, ať je to kdokoliv, abych mu podal jedu nebo abych mu dal za podobným účelem radu. Nedám žádné ženě vložku do pochvy s tím úmyslem, abych zabránil oplodnění nebo přerušil vývoj plodu. Svůj život i své umění budu ceniti jako posvátné, nebudu dělati operace kamene, a vstoupím-li do domu, vejdu tam pro blaho nemocných, zdržím se všeho počinání nešlechtného, neposkvřím se chlípným dotekem s ženami, muži, se svobodnými ani s otroky. O všem, co uvidím a uslyším při léčení samém, nebo v souvislosti s ním, zachovám mlčení a podržím to jako tajemství, nebude-li mi dáno svolení k tomu, abych to řekl. Udržím-li pevně a dokonale věrnost této přísaze, buď mi za to dán šťastný život pro všechny časy, kdybych však se proti této přísaze prohřešil, ať mě postihne pravý opak.“²⁴¹

²⁴¹ VONDRÁČEK, Lubomír. Hippokratova přísaha. In: Česká lékařská komora [online]. 23. 5. 2001 [cit. 2012-03-06]. Dostupné z: http://www.clkuo.cz/dokumenty/prolekare/hipokratova_prisaha.htm.

Příloha č. 3

Ukončení zbytečné léčby

Lidové noviny, 5. 3. 2010, rubrika: Názory, strana: 10, autor: Marek Vácha, komentář.

Eticky nepřijatelné je nejen život pacienta zkrátit, ale také neúměrně prodlužovat.

Doporučení představenstva České lékařské komory č. 1/2010 se týká postupu při rozhodování o změně léčby intenzivní na léčbu paliativní u pacientů v terminálním stavu, kteří nejsou schopni vyjádřit svou vůli. Dokument se tedy týká pouze dospělých pacientů neschopných o sobě rozhodovat v konečné fázi jejich léčebně neovlivnitelného onemocnění. Dokument neřeší problematiku eutanazie, jen připomíná, že eutanazie je v ČR považována za trestný čin. Dokument se týká opačného problému. Tak jako můžeme eticky nepřijatelně život pacienta zkrátit, můžeme jej podobně nepřijatelně neúměrně prodlužovat, a to i v případě, kdy jednoznačně a objektivně již není šance na uzdravení. Myslím, že kdo se kdy pohyboval v blízkosti nekomunikujících terminálně nemocných, ví velmi dobře, o čem je řeč.

Dystanazii neboli „zadržanou smrt“ definujeme jako umělé a násilné prodlužování přirozeného procesu umírání léčbou, jejíž nevýhody z pohledu pacienta nebo jeho blízkých převažují nad výhodami. A přesně o to se jedná, dát lékařům do rukou oprávnění, aby v okamžiku, kdy již budou považovat léčbu za zbytečnou, mohli od kauzální léčby ustoupit a nasadit toliko léčbu paliativní.

Smrt jednoho dne přijde ke každému. Někdy může lékař cítit v zádech tlak rodiny a její přání „udělat vše, co je v lidských silách“, i když sám je přesvědčen o zbytečnosti takového postupu. Někdy toho totiž v lidských silách již mnoho není a my musíme konstatovat svou bezmocnost, to, že jsme v této situaci a za stávajících znalostí s lékařským uměním v koncích.

To jistě neznamená, že bychom pacienta měli opustit, neboť i když svým pacientům nejsme vždy a všude povinni kauzální léčbou (cure), péčí (care) jsme mu povinni vždy. Kupodivu žádný filozof, žádná filozofická škola ani žádný náboženský systém nežadají, aby byl pacient vždy a všude léčen za jakoukoli cenu. Vždyť všichni

jednou zemřeme. Ba právě naopak, diskuse o eutanazii vznikly mimo jiné právě kvůli těmto pacientům, udržovaným při životě někdy neúměrně a za jakoukoli mez.

Medicína zná termín „futilní léčba“, znamenající zbytečnou léčbu, například tehdy, kdy již daný postup byl opakovaně zkoušen a nezabral. Pak nezbývá než nasadit paliativní medicínu, která zlepšuje kvalitu života pacienta, i když jako taková nemůže pacientovi život prodloužit. Paliativní znamená doslova „krycí“, nejedná se tedy o léčbu kauzální, která se snaží odstranit příčinu nemoci, nýbrž o léčbu, která se snaží krýt symptomy nemoci, zejména bolest. Ambice paliativní medicíny jsou ovšem širší, neboť se snaží ošetřit všechny rozměry pacienta, nejenom jeho tělo, nýbrž i jeho emocionální, sociální a spirituální dimenzi.

V případě ukončení zbytečné léčby se nejedná o eutanazii ještě i z jiného důvodu. Eutanazii dnes moderně definujeme jako aktivní čin lékaře na aktivní žádost pacienta. Eticky je velký rozdíl mezi „letting die“ (ponechání zemřít) a mezi „killing“ (zabití), je totiž rozdíl, zda pacienta zabije nemoc, nebo lékař.

Stojí za to připomenout, že dokument se týká pouze pacientů, kteří nejsou schopni vyjádřit své přání. Pokud pacient je schopen komunikovat, chce být léčen a léčba je k dispozici, samozřejmě a pochopitelně léčen je. Opačně to platí také, jedno ze základních pravidel lékařské etiky stanoví, že dospělý kompetentní pacient má právo na vysazení stávající nebo nenasazení nové léčby, i když ví, že důsledkem bude jeho trvalé poškození nebo smrt. Toto přání je lékař povinen respektovat.

Problém nekompetentních pacientů byl řešen již ve druhé polovině 20. století na opačné straně Atlantiku a vyústil v instituci tzv. advance directives, česky „dříve vyslovená přání“. Všichni pacienti, pokud chtějí, mohou buď takové přání sepsat, nebo mohou určit jinou osobu, která dostane plnou moc rozhodovat, co se s daným pacientem má stát, až nebude schopen komunikovat. Ve své podstatě je zde chvályhodná snaha respektovat autonomii konkrétního pacienta a jeho konkrétní přání. V České republice podobný zákon již existuje, avšak doposud není schválen parlamentem.

Celý problém je ale hlubší, někdy jako bychom i my zdraví a komunikující odmítali připustit, že smrt jednoho dne přijde a že náš život je konečný. Carl Gustav Jung připomínal, že velké náboženské systémy ve své podstatě nejsou nic jiného než přípravou na smrt, a jednou velmi trefně poznamenal, že pokud mladý člověk před čtyřicítkou často myslí na svou smrt, může to být patologické, pokud

ale člověk po čtyřicítce na svou smrt vůbec nemyslí, je to patologické zcela jistě. Jung možná sám netušil, nakolik tímto výrokem diagnostikoval celou moderní společnost.

Dokument se týká pouze pacientů, kteří nejsou schopni vyjádřit své přání. Je-li pacient schopen komunikovat, chce být léčen a léčba je k dispozici, samozřejmě a pochopitelně léčen je.